

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН, БІЗНЕСУ
ТА ТУРИЗМУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Леся ПОБОЧЕНКО
«_____» _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИЦІ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 242 «ТУРИЗМ І РЕКРЕАЦІЯ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«ТУРИЗМОЗНАВСТВО»

Тема: «Релігійний туризм в Італії»

Виконавець: Кишман Ірина Олександрівна,
група Т-413

(підпис виконавця)

Керівник: к.геогр.н., доцент, доцент кафедри
міжнародних економічних відносин, бізнесу
та туризму ФМВ НАУ
Сайчук Віктор Степанович

(підпис керівника)

Нормоконтролер: Борисюк Оксана Анатоліївна

(підпис нормоконтролера)

Київ – 2024

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних економічних відносин, бізнесу та туризму
спеціальність 242 «Туризм і рекреація»
освітньо-професійна програма «Туризмознавство»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ Леся ПОБОЧЕНКО
«__» _____ 2024 р.

ЗАВДАННЯ
на виконання кваліфікаційної роботи
Кишман Ірини Олександрівни

1. Тема роботи «Релігійний туризм в Італії» затверджена наказом ректора від «26» березня 2024 р. № 441/ст.
2. Термін виконання роботи: з 13 травня 2024 року по 16 червня 2024 року.
3. Вихідні дані до роботи: аналіз законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють релігійний туризм в Італії, статистичні дані та матеріали Міністерства туризму Італії, організацій з підтримки культурної спадщини, аналіз матеріалів і звітів міжнародних туристичних організацій та компаній, таких як World Tourism Organization (UNWTO), Всесвітня рада з подорожей і туризму (WTTC), Міжнародна асоціація світового туризму (MT), Міжнародний туристичний альянс (AIT), інформація про основні релігійні святині та місця паломництва в Італії.
4. Зміст пояснювальної записки: теоретико-методичні засади дослідження релігійного туризму, аналіз стану релігійного туризму в Італії, проблеми та перспективи організації релігійного туризму в Італії.
5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: у роботі розміщено 4 схеми, 6 рисунків та 2 додатки.

6. Презентація основних результатів кваліфікаційної роботи в електронному вигляді. Розроблена презентація в Microsoft Office Power Point, складає 18 слайдів.

7. Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Вивчити літературні джерела з предмету дослідження та написати заяву про затвердження теми кваліфікаційної роботи	11.03.2024	Виконано
2.	Затвердити план дослідження та отримати завдання до виконання кваліфікаційної роботи	25.03.2024	Виконано
3.	Розкрити теоретико-методичні засади дослідження релігійного туризму	04.05.2024 – 10.05.2024	Виконано
4.	Зробити аналіз стану релігійного туризму в Італії	11.05.2024 – 17.05.2024	Виконано
5.	Визначити та обґрунтувати проблеми та перспективи організації релігійного туризму в Італії	16.05.2024 – 22.05.2024	Виконано
6.	Написати реферат, вступ, висновки та оформити список використаних джерел і додатки	23.05.2024 – 26.05.2024	Виконано
7.	Оформити кваліфікаційну роботу та пройти перевірку на плагіат	27.05.2024	Виконано
8.	Передати кваліфікаційну роботу рецензенту для рецензування (за 10 днів до захисту)	01.06.2024	Виконано
9.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	04.06.2024	Виконано
10.	Передати кваліфікаційну роботу науковому керівникові для написання відгуку (за 7 днів до захисту)	03.06.2024	Виконано

8. Дата видачі завдання: «25» березня 2024 р.

Керівник кваліфікаційної роботи

(підпис керівника)

Сайчук В.С.
(П.І.Б)

Завдання прийняв до виконання

(підпис випускника)

Кишман І.О.
(П.І.Б)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «**Релігійний туризм в Італії**»: 73 сторінок, 6 рисунків, 35 використаних джерел.

Об'єкт дослідження – релігійний туризм Італії.

Предмет дослідження – системний аналіз стану та перспективи розвитку релігійного туризму Італії.

Мета дипломної роботи – проаналізувати і дослідити релігійний туризм в Італії.

Для досягнення мети дослідження були поставлені наступні завдання:

1. Охарактеризувати сутність та функції релігійного туризму;
2. Визначити роль і місце релігійного туризму в туристичній діяльності країн світу;
3. Охарактеризувати історичні та культурні передумови виникнення та розвитку релігійного туризму в Італії;
4. Розкрити ресурсну базу, популярні паломницькі місця та релігійні об'єкти в Італії;
5. Здійснити аналіз особливостей розвитку релігійного туризму в Італії;
6. Розглянути проблеми та виклики організації релігійного туризму в Італії;
7. Розкрити перспективи організації релігійного туризму в Італії;
8. Виділити роль державних та недержавних структур у просуванні релігійного туризму в Італії.

У дипломній роботі використано такі загальнонаукові методи як, опис, аналіз, узагальнення.

Матеріали дипломної роботи можуть бути використані у практичній діяльності фахівців туристичної сфери та у навчальному процесі, зокрема під час вивчення дисциплін «Релігійний туризм», ««Організація туристичних подорожей» та ін.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ	8
1.1. Сутність та функції релігійного туризму.....	8
1.2. Роль і місце релігійного туризму в туристичній діяльності країн світу.....	15
1.3. Методичні аспекти дослідження релігійного туризму.....	20
Висновки до 1 розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В ІТАЛІЇ	25
2.1. Історичні та культурні передумови виникнення та розвитку релігійного туризму в Італії.....	25
2.2. Ресурсна база, популярні паломницькі місця та релігійні об'єкти в Італії.....	28
2.3. Аналіз особливостей розвитку релігійного туризму в Італії.....	41
Висновки до 2 розділу.....	45
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В ІТАЛІЇ	46
3.1. Проблеми та виклики організації релігійного туризму в Італії.....	46
3.2. Перспективи організації релігійного туризму в Італії.....	55
3.3. Роль державних та недержавних структур у просуванні релігійного туризму в Італії.....	60
Висновки до 3 розділу.....	66
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Актуальність теми Подорожі до святих місць з метою поклоніння існували за всіх часів і притаманні всім релігіям. Історично релігійний туризм вважається першим видом туристичних подорожей та може бути віднесений до періоду формування світових релігій.

Різновидами релігійного туризму є паломництво та пізнавальні тури релігійною спрямованістю. Крім того, часто ностальгічний туризм доповнюється релігійним компонентом, а в релігійному туризмі може бути ностальгічний компонент.

Сенс релігійного туризму у тому, що об'єктом туристського сприйняття є об'єкт чи предмет культового поклоніння. Крім того, суб'єкти релігійного туризму мають на меті завершити, довести до кінця свої духовні практики з метою осягнення катарсису та особистісної цілісності. Тому релігійний туризм багатогранніший, ніж звичайна туристична поїздка.

Стан дослідження. При дослідженні даної теми курсової роботи використовувалася наукова література, різні монографії та статті. Дану тематику досліджували такі вчені – Кулініч А. С., Брусільцева Г.М., Зима О.Г., Кляп М.П., Шандор Ф.Ф., Зеленюк Ю.О., В. Потійщук, Патійчук В. О., Патійчук В.

Мета даної роботи полягає у аналізі і дослідженні релігійного туризму в Італії.

Досягнення мети здійснювалось шляхом вирішення наступних **завдань**:

- 1) охарактеризувати сутність та функції релігійного туризму;
- 2) визначити роль і місце релігійного туризму в туристичній діяльності країн світу;
- 3) розглянути методичні аспекти дослідження релігійного туризму;
- 4) охарактеризувати історичні та культурні передумови виникнення та розвитку релігійного туризму в Італії;

- 5) розкрити ресурсну базу, популярні паломницькі місця та релігійні об'єкти в Італії
- 6) здійснити аналіз особливостей розвитку релігійного туризму в Італії;
- 7) розглянути проблеми та виклики організації релігійного туризму в Італії;
- 8) розкрити перспективи організації релігійного туризму в Італії;
- 9) виділити роль державних та недержавних структур у просуванні релігійного туризму в Італії.

Об'єктом дослідження курсової роботи є релігійний туризм Італії.

Предметом дослідження є системний аналіз стану та перспективи розвитку релігійного туризму Італії.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є загальні загальнонаукові методи (аналогія, системний аналіз, формалізація); методи логічної абстракції (аналіз і синтез, індукція і дедукція); економіко-математичні методи (факторний, системно-структурний аналіз); методи економіко-статистичного аналізу (табличний, графічний, групування, класифікація, спостереження, матриця); методи експертної оцінки (ранжування, порівняння, оцінка, опитування); методи моделювання.

Структура курсової роботи зумовлена метою і завданнями дослідження і включає вступ, три розділи, дев'ять підрозділів, висновки та список використаних джерел, додатки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сутність та функції релігійного туризму

В даний час призначення багатьох культових об'єктів набуває свого початкового змісту, вони стають об'єктами поклоніння та об'єктами пізнання.

Релігійні цінності – це частина культурної спадщини та об'єкти туризму. Слід зазначити, що релігійна тематика часто є складовою комбінованих турів культурно-пізнавальної спрямованості. У паломників виникає інтерес у прийнятті безпосередньої участі у релігійних культурах. Соціально-психологічна база паломницького туризму вже, ніж релігійного. Прочани переважно сповідують ту релігію, святим містам якої вони приїхали вклонитися. Екскурсії, відвідування музеїв, виставок для них – вторинна, супутня задача або взагалі малоцікаві [1, с. 62].

Формування турів, екскурсійних програм, надання основних, додаткових і супутніх послуг становлять технологію туристського обслуговування, тобто, це формування конкретного туристичного продукту задоволення потреб у туристичній послугі.

Важливим елементом успішного забезпечення паломницьких подорожей є формування однорідного складу паломницької групи за віковими, конфесійними та соціальними ознаками, з урахуванням їх духовних і фізичних потреб. кожному етапі подорожі та обліку специфіки відвідування релігійних об'єктів. Розробка схеми маршруту та його методичне забезпечення – нерозривно пов'язані паралельні процеси. Розрахунок вартості туру ґрунтується на проведених організаційно-технічних заходах щодо пошуку партнерів та укладених з ними угод. У своїй виробничій діяльності турфірми, які надають послуги з організації та проведення релігійно-

паломницьких турів, повинні керуватися багатьма методичними принципами та враховувати специфіку щодо забезпечення паломницьких турів.

Необхідно брати до уваги особливості віросповідання різних конфесій і релігійних течій при налагодженні туристично-паломницьких зв'язків з релігійними структурами та їх підрозділами. Наприклад, у деякі індуїстські храми пускають лише індусів. Відвідування святих місць, включене до програми туру, має бути узгоджено з керівництвом цієї релігійної громади, встановлено порядок відвідування об'єкта туристами, час відвідування, що не заважає обрядам, або порядок присутності на обрядах. Вони встановлюють певні правила для відвідувачів, зокрема щодо одягу, порядку слідування, проведення фотозйомки, надання власного екскурсовода та ін. Все це слід враховувати при плануванні турів [2, с. 214].

При організації релігійних та паломницьких турів слід враховувати і фактор сезонності. Найбільш насиченими місяцями за кількістю релігійних свят є: для православ'я та католицизму - січень, квітень, травень, червень, грудень; для ісламу-січень, квітень, травень, грудень-грудень; для іудаїзму - квітень, травень, червень, грудень.

Таким чином, релігійний туризм є специфічним видом туризму, організація якого досить складна, це пояснюється кількома причинами.

По-перше, бажання самих паломників мати справу з представниками тієї ж конфесії країни паломництва.

Друга причина пов'язана з тим, що для здійснення релігійного туризму потрібно мати авторитет у церковному середовищі для вирішення низки питань. Тому що завдання паломницького туризму - це не тільки забезпечити проживання, харчування, екскурсії, але головне забезпечити відвідування всіх тих місць, які важливі для паломників, а також участь у різних релігійних діях. Перебуваючи поза цією конфесією і не маючи постійних контактів, авторитету в культових об'єктах, які відвідуватимуть туристи, забезпечити це неможливо. Тому турфірми досить рідко займаються релігійним і паломницьким туризмом через складність, специфічність та особливу вимогливість з боку паломників.

Іноді турфірми займаються цим, але вони діють у тісному контакті з релігійною громадою, монастирем або іншим сакральним об'єктом і турфірма гарантує відвідування цих об'єктів паломниками.

Паломницький туризм – це сукупність поїздок представників різних конфесій із паломницькими цілями. Паломництво - прагнення віруючих поклонитися святим місцям.

Серед причин здійснення паломництва можна виділити такі: [4, с. 580]

- бажання зцілитися від душевних і фізичних недуг;
- молитися за рідних і близьких;
- здобути благодать;
- виконувати богоугодну справу;
- замолити гріхи;
- висловити подяку за благословення, послані згори;
- виявити відданість вірі;
- прагнення до аскетизму в ім'я віри;
- набувають сенсу життя.

Паломництво передбачає певне ставлення людини до дійсності. Ідея паломництва стосується дій в умовах особливої тяжкості, які добровільно зобов'язуються перебувати в цих умовах. Це символізує готовність людини пожертвувати тимчасовими матеріальними цінностями в ім'я вічних духовних. Піші паломництва отримали розвиток в індуїзмі, православ'ї та католицизмі. Люди йдуть на паломництво, коли ритуальні заходи у звичних місцях проживання їм недостатні.

Релігійний туризм є одним з найбільш динамічно розвиваються останнім часом і перспективних напрямків туризму. Головною метою релігійного туризму є «спроба залучити людей, які належать до різних конфесій, до діалогу та взаємодії, зняти напругу, що виникає на релігійному та соціальному ґрунті в суспільстві.

Екскурсійно-релігійний туризм передбачає відвідування релігійних центрів, де туристи можуть побачити релігійні об'єкти - діючі культові

пам'ятки, музеї, відвідати богослужіння, взяти участь у хресних ходах, медитаціях та інших релігійних заходах. Цей вид туризму тісно пов'язаний з релігійним і науковим туризмом. Вчені відвідують центри існуючих релігій, країни та регіони з багатими релігійними традиціями. Таких подорожей небагато, але вони розширюють географію туристичних поїздок. Вчених цікавить релігійна спадщина – рукописи, різноманітні предмети культу, архітектурні форми як сучасних, так і минулих релігій та багато іншого. Дослідники вирушають до центрів існуючих релігій, країн і регіонів з багатими релігійними традиціями. На Заході та в Україні є інтерес до країн Сходу – Китаю, Індії, Японії. Відвідуються місця зниклих релігій – Єгипет, Месопотамія, Греція, Італія та Центральна Америка [5, с. 80-95].

Регіональна індустрія туризму є складовою всієї індустрії туризму.

Його можна розділити на чотири сегменти:

- 1) підприємства розміщення – сукупність спеціалізованих засобів розміщення (готелі, кемпінги, хостели, центри);
- 2) підприємства харчування - сукупність спеціалізованих підприємств громадського харчування;
- 3) транспортні підприємства;
- 4) культові предмети експозиції:
 - культові споруди (монастирі, святилища, храми, храмові комплекси, каплиці, каплиці тощо);
 - природні об'єкти культу (святі джерела, гаї, річки, озера, ставки тощо);
 - предмети культу малих форм (придорожні хрести, вівтарі, храми тощо).

В індустрії релігійного туризму виділяють культові центри та релігійні центри. Релігійний центр - це місце, яке має велике значення для представників певної конфесії, в якому проводяться релігійні та інші заходи, що збирають багато паломників.

У таких місцях зараз знаходиться храм з чудотворною іконою, раніше або залишив відомий святий, духовний вчитель, подвижник, або відбувалися

історичні релігійні події. Релігійний центр – поняття ширше, ніж культовий центр. Релігійний центр, крім культового місця, включає навчальні заклади та/або органи управління релігійних організацій. Наприклад, поняття культового центру для ісламу практично не має значення, як і наявність якогось сакрального об'єкта в релігійному центрі. Визначення культового центру та релігійного центру придатні лише для загального розуміння питань релігійного життя [6]

Суб'єкти релігійного туризму - це люди, які належать до тієї чи іншої конфесії і здійснюють паломництва та екскурсії поза звичним середовищем їх сприйняття.

Об'єктами тяжіння релігійних туристів є святі місця та центри релігій.

В рамках екскурсійного туризму релігійної тематики передбачається відвідування релігійних центрів, в яких туристи-екскурсанти мають побачити релігійні об'єкти - культові та меморіальні, діючі, відвідати музеї та виставки.

Туристи відвідують богослужіння, беруть участь у процесіях, медитаціях тощо. Майте на увазі, що туристи-екскурсанти, в тому числі представники інших релігій, можуть відвідувати не всі заходи. Так, у деякі індуїстські храми допускаються лише індуїсти. Мекка є священним містом для мусульман, не мусульманам також вхід заборонений. Все це потрібно робити при плануванні турів.

Екскурсійним групам потрібен досвідчений екскурсовод, який добре знає тему, і представник релігійної організації повинен супроводжувати їх по прибуттю.

З точки зору туристичних центрів релігійного туризму близьким є науковий туризм релігійної тематики. Таких подорожей небагато, але вони розширюють географію туристичних поїздок. Вчених цікавить релігійна спадщина – рукописи, різноманітні предмети культу, знайдені, в тому числі за рахунок археологічних розкопок, архітектурні форми, як сучасні, так і релігійні, що відійшли в минуле, та багато іншого.

У науці зазвичай виділяють кілька видів паломництва, що класифікуються за різними ознаками:

1) за кількістю учасників та сімейної приналежності – індивідуальні, сімейні та групові паломництва;

2) за тривалістю – тривалі та короткочасні паломництва (раніше за російськими православними канонами паломництвом вважалася поїздка тривалістю понад 10 днів);

3) за сезонністю – цілорічні паломництва; присвячені релігійним святкам;

4) по об'єктах відвідин – відвідування конфесійних культових місць (церков, монастирів, храмів), а також природних культових місць (гір, озер, печер, джерел, гаїв);

5) за місцем розташування об'єкта паломництва – внутрішні (у межах державних кордонів) та закордонні паломницькі тури;

6) за ознакою обов'язковості – добровільні та обов'язкові паломницькі тури (наприклад, в ісламі паломництво хадж є обов'язковим для кожного правовірного).

Прочани зазвичай висувають набагато менше вимог до рівня та якості обслуговування, харчування, розміщення. Вони зупиняються на нічліг у келіях монастирів, на території ашрамів, у наметових містечках (під час хаджу, наприклад), можуть ночувати у храмах на підлозі або прямо на вулиці. Вибір їжі зазвичай невеликий і вона досить скромна. У християнських країнах під час постів їжа пісна, в Індії – вегетаріанська.

Духовно-паломницький туризм має вузьку соціально-психологічну базу та географічну спрямованість. Духовно-паломницький туризм - поїздки туристів з Північної та Південної Америки, Європи та Росії до різних центрів духовної практики в країнах Сходу, насамперед до Індії, Тибету, Китаю, Непалу, Японії.

Духовно-паломницький туризм тісно пов'язаний із лікувально-оздоровчим туризмом. Наприклад, багато духовних центрів Індії є центрами аюрведичного лікування. В Індії аюрведа – це комплексна наука лікування,

омолодження організму та запобігання захворюванням, які виникають як наслідок порушення гармонії між енергією людини та Всесвіту. Різні практики та настанови, що даються в багатьох ашрамах, а також у Золотому Місті, часто виходять за рамки релігій або не мають безпосереднього (видимого) релігійного підґрунтя. Підкреслюється їхня універсальність для людей різних віросповідань, національностей, статі, віку та професії. Мета таких практик – допомогти людині у вирішенні її проблем, а також у її духовному та моральному самовдосконаленні, пізнанні своєї внутрішньої духовної природи.

Слід зазначити близькість духовно-паломницького туризму та інших видів туризму. Наприклад, щороку багато туристів відвідують Китай для занять цигун. Цигун – це комплекс рухових та дихальних вправ. Цигун допомагає людині набрати великий запас життєвих сил, або енергії ці, як вважають китайці. Тож така поїздка містить елементи релігійного, спортивного та лікувально-оздоровчого туризму.

Особливості організації поїздок релігійний туризм може бути, як організованим, і неорганізованим. Організовані поїздки суворо регламентовані та зазвичай здійснюються на умовах попереднього опрацювання інформаційної насиченості екскурсійної програми. При неорганізованих поїздках туристи не вдаються до допомоги фірм-посередників, які реалізують свій туристичний продукт. Вони планують і самостійно здійснюють свою подорож.

Поняття «релігійний туризм» та «прочан» не можна змішувати. Їхня головна відмінність полягає в тому, що релігійний туризм має на меті отримання нових знань, паломництво ж носить суто релігійний характер.

Паломництво передбачає певне ставлення людини до реальності. Паломник у більшості випадків – глибоко релігійна людина з системою цінностей, що вже склалася. В даний час паломники широко користуються послугами туристичної промисловості. Деякі туристичні фірми та більшість паломницьких служб влаштовують тури виключно для віруючих.

В рамках релігійного туризму екскурсійної спрямованості передбачається відвідування релігійних святинь та пам'ятних місць, в яких туристи-екскурсанти зможуть побачити релігійні об'єкти – пам'ятки архітектури, побувати у музеях та на виставках. Це дозволяє світським людям долучитися до духовних цінностей. Об'єкти туристичного інтересу в таких поїздках можуть бути: архітектурні ансамблі, монастирі, церкви, ікони, мощі святих, святі джерела. Ці поїздки зазвичай не настільки тривалі, як паломництва віруючих, розраховані на дітей та дорослих, організуються будь-якої пори року і не прив'язані до культових свят. Якщо для паломника важливий духовний момент, то турист вирушає у подорож святими місцями з культурно-пізнавальною метою.

Релігійному туризму близький науковий туризм із релігієзнавчими цілями. Такі поїздки нечисленні, але розширюють географію туристських поїздок. Вчених цікавить релігійна спадщина – предмети культу, знайдені, в тому числі завдяки археологічним розкопкам.

1.2. Роль і місце релігійного туризму в туристичній діяльності країн світу

Сьогодні, як і багато століть тому, релігійні переконання є однією з головних мотивацій для подорожей. Щорічно понад 200 мільйонів людей у світі здійснюють паломництво. З них 150 млн. християн, 20-30 млн. індуїстів, 40 млн. буддистів, мусульман, синтоїстів і т. д. Вони вирушають на дорогу, щоб виконати накладену епітимію, прославити вищі сили за набуту благодать або просто висловлюють вдячність вірі, яка наповнює їхнє життя змістом [7, с. 36-48].

Зонування використовується для географічного вивчення широкої і дуже чіткої картини паломництва. У світі є 11 макрорегіонів паломництва:

- ✓ християнська Європа.

- ✓ Північна Америка з панівним становищем християнства та багатьох інших релігій.
- ✓ Латинська Америка з переважанням християнства та місцевих традиційних релігій.
- ✓ Північна Африка з переважанням ісламу.
- ✓ Західна та Східна Африка, де домінує іслам та існують окремі центри християнства та традиційних релігій.
- ✓ Західна Азія з домінуванням ісламу та анклавними християнства та іудаїзму.
- ✓ Південна Азія, де поширилися індуїзм і буддизм, а також центри християнства, джайнізму, сикхізму та ісламу.
- ✓ Південно-Східна Азія з переважанням буддизму, ісламу, християнства та анклавними індуїзму,
- ✓ Східна Азія з домінуючими буддизмом, конфуціанством, синтоїзмом та напрямками ісламу та християнства.
- ✓ Центральна Азія з домінуванням буддизму (переважно ламаїзму),
Центральна Азія з домінуванням ісламу.

Кожен макрорегіон відомий насамперед своїми світовими центрами паломництва. Вони приймають міжнародні потоки віруючих і часто поєднують релігійну спеціалізацію з функціями адміністративних, промислових, культурних і туристичних центрів. Крім того, в макрорегіонах є об'єкти релігійного культу загальнодержавного та місцевого значення [8, с. 241].

Особливості організації релігійних турів виходять із причин, через які люди здійснюють релігійні поїздки. Для віруючих громадян головна мета паломництва – вчинення релігійного обряду, участь у богослужінні.

Для звичайних туристів зі світськими цілями (отримання естетичного задоволення, знайомство з унікальними пам'ятками старовинної архітектури, настінним живописом, іконописом, знайомство з релігійною культурою) пропонуються екскурсійні тури релігійної тематики. Звідси виходять

відмінності внутрішніх принципів організації релігійного туризму у паломницьких службах та туристичних фірмах.

Оскільки клієнти паломницьких служб переважно люди віруючі, то відповідним чином планується зміст поїздки. Паломницька служба організує поїздку для віруючих людей таким чином, що вона починається із соборної молитви за розробленим молитовним правилом. Додатково до чергової поїздки готується інформаційний листок з тропарями та молитвами святам і святим, яким вона присвячена. Далі йде розповідь супроводжуючого по темі поїздки – про життя святого або свято, історію здобуття святині чи історії освіти монастиря, храму. Супроводжуючий гурт читає коротке правило для подорожуючих із поясненням змісту молитов, розповідає про святих та історію Православної Церкви, монастирів та храмів, дає необхідну краєзнавчу інформацію про відвідувані місця, у доступній формі розповідає про життя подвижників і відповідає на запитання.

Єрусалим є найбільшим релігійним центром світу. Єрусалим займає особливе місце серед культових центрів світу; святе місце для послідовників трьох релігій - іудаїзму, християнства та ісламу. Євреї, які сповідують іудаїзм - ранню монотеїстичну релігію, з якої в основному походить християнство - подорожують до Святого міста, щоб відвідати Стіну плачу. Тут, на невеликій площі перед Стіною, оплакують колись зруйнований арабами храм. Одягнені у все чорне, православні колишуться у внутрішньому ритмі своїх звернень до Бога Яхве.

Для християн Єрусалим пов'язаний із земним перебуванням Ісуса Христа. Найважливішим пунктом їхньої паломницької програми є Храм Воскресіння Христового – головна святиня християнського світу. Кожен віруючий хоче відвідати цей храм, вклонитися його святиням – Голгофі, каменю Миропомазання, Животворчому Гробу Господньому – і помолитися. Склеп, який символізує місце поховання Сина Божого, щільно оточений молитвами різних християнських конфесій. Римо-католики в скорботному мовчанні прославляють Бога поруч зі схиленими вірменськими священиками.

Тут сирійські православні шепочуть слова молитви. Ефіопи проводять свої церемонії в чаші, наповненій задушливим димом пахощів і характерними африканськими ритмами хорového співу. На другому хорі, розташованому поруч, моляться греки. Ніхто нікому не заважає, кожен зосереджений на своєму [9, с. 62].

Найбільше враження залишається у паломників, які відвідали Єрусалим напередодні Великодня, коли у Велику Суботу в храмі Воскресіння Господнього відбувається «Зішестя Благодатного вогню». Для віруючих ця подія має особливе значення і означає, що Господь дарує людству ще один рік життя. Патріарх Єрусалимський входить до каплиці, яку пізніше збудували над Святим Престолом. Двері опломбовані. Біля них вартують охоронці. Численні християнські паломники, які прибули з усього світу, з прихованим хвилюванням чекають звільнення патріарха. Нарешті він з'являється з палаючими свічками, від яких зібрані з захопленими вигуками, зі сльозами радості на очах запалюють свої свічки.

Мусульмани в Єрусалимі мають свій знак. Місцем тяжіння для них є мечеть Омара - найстаріша з ісламських культових споруд, що збереглися до наших днів. Його купол символізує священну скелю, з якої, за релігійними уявленнями, вознісся на небо пророк Мухаммед. Звичайний крик муедзина, кілька разів посилений гучномовцями, п'ять разів на день лунає над пагорбами стародавнього міста, закликаючи віруючих до молитви.

Центри християнського паломництва. На завершення з Єрусалиму, який втілює дивовижне розмаїття релігійних зв'язків, центри паломництва повністю пов'язані зі своєю релігією. У християнському світі є багато святих місць у різних регіонах Землі. Але найбільш шанованими серед них в Європі є: Рим (Італія), Париж і Лурд (Франція), Фатіма (Португалія), Варшава (Польща), Монсеррат (Іспанія) та інші.

Особливо шануються християнські святині, пов'язані з розп'яттям і смертю Ісуса Христа. Найвідоміший з них - терновий вінець - знаходиться в Парижі, в соборі Нотр-Дам де Парі. Він продав імператора Константинополя

французькому королю в 13 столітті. Вінок лежить на кришталевому кільці й виставляється для поклоніння у Страсну п'ятницю, коли збирається велика кількість паломників. Чимало паломників збирається тут і під час Всесвітніх днів християнської молоді. Вони проводяться з ініціативи Папи Івана Павла II з 1985 року [10].

Згідно з переказами, тіло Ісуса після смерті було загорнуто в шматок веретена, змоченого смирною та олією, і покладено в печеру в скелі. Плащаниця дбайливо зберігалася і стала поклонятися їй як священній реліквії. Однак протягом наступних століть було створено багато підробок. До середини 19 століття залишилося 42 купюри, які претендують на автентичність. Найвідоміша серед них — плащаниця, подарована Людовіку Савойському в XV столітті. При детальному розгляді на тканині видно контури людини з терновим вінком на голові та численними ранами та синцями на тілі. Плащаниця зберігається в срібній броньованій скриньці в кафедральному соборі Турина (Італія). Він виставляється на загальний огляд раз на четверте століття. У такі роки Турин відвідує до 3 мільйонів паломників. У 1978 році люди стояли в черзі по 16 годин, щоб побачити реліквію [11].

Ще одне свято - краплі крові, яке традиційно приписують Ісусу Христу, є в бельгійському місті Брюгге. Одного разу єрусалимський патріарх передав їх у подарунок хрестоносця графу Тьєррі Ельзаському. Після повернення з походу він побудував каплицю, де охоронялася святиня. Сьогодні щоп'ятниці можна побачити священну кров у кришталевій посудині, а під час свята Дні крові – поцілувати святиню. Щороку під час Страсної седмиці реліквію виносять із каплиці у красивій скриньці зі срібла та золота. Урочистий процес проходить вулицями Брюгге. У ньому беруть участь тисячі парафіян.

Хрест із написом «Ісус Назарянин, Цар Юдейський», на якому був розп'ятий Ісус Христос, був знайдений в Єрусалимі святою Єленою, матір'ю римського імператора Костянтина Великого, яка сприяла поширенню християнства. Вона знайшла кілька святих цвяхів і спис, яким пронизано Христа. Пізніше ці реліквії поширилися по всьому християнському світу,

започаткувавши відомі центри паломництва. Деякі частини «істинного хреста» залишилися в Константинополі (сучасний Стамбул), інші потрапили в Олександрію, Дамаск, Антіохію (сучасна Антіохія), а також на Кіпр у Закавказзі [12, с. 220].

З ім'ям Діви Марії пов'язано багато центрів християнського паломництва. Її культ особливо розвинений у католиків. Дві третини з 6000 святинь Європи присвячені Матері Божій. До місця явлення образу Марії прямують широкі потоки паломників. Одне з таких див сталося в 19 столітті. у маленькому нічим не примітному селі Лурд на півдні Франції. Образ Пресвятої Богородиці явився місцевій дівчині. Відтоді інтерес до цього місця не слабшає. Сюди стікаються мільйони паломників, чекаючи нових явищ. Вони відвідують Grotte de Massabielle, де відбулося видіння, і комплекс наземних і підземних церков навколо нього. Сьогодні Лурд є другим після Риму культовим центром за кількістю християнських паломників (4,6 млн осіб на рік). Подібні святі місця в Іспанії, Португалії, Мексиці.

1.3. Методологічні аспекти дослідження релігійного туризму

Релігійний туризм є самостійним видом туризму. Він, як і інший його вид, має свої різновиди: паломницький туризм, релігійно-екскурсійний туризм і духовно-паломницький [13].

Паломництво або паломницький туризм. Цей вид релігійного туризму являє собою поєднання ряду представників різних релігій (у нашому випадку йдеться про православ'я) з цілями паломництва. Відмінність паломницької поїздки від будь-якої іншої виникла в безпосередній участі туристів у будь-якому релігійному процесі. Ми можемо розуміти паломництво як подорож людей до поклоніння святим місцям. Участь у богослужіннях, купання у Святому джерелі, волонтерська робота в монастирі, все це буде пов'язано з паломницьким туризмом. Багато різних мотивів спонукають людей здійснювати паломництва. Це може бути бажання зцілитися від тілесних чи

душевних недуг, помолитися за рідних і друзів, знайти благодать, набратися сил, виконати якусь роботу тощо.

Паломник – це, як правило, глибоко віруюча людина з уже сформованою системою цінностей. Він готовий на деякий час відмовитися від звичного способу життя, а саме: кола спілкування, задоволень, їжі — заради досягнення своїх духовно-моральних цілей. Ідея паломництва передбачає дії в умовах певних труднощів і перешкод, в умовах яких він добровільно взявся перебувати. Це означає готовність людини пожертвувати матеріальним заради вічного духовного (нематеріального) [14, с. 59-65].

У сучасній Україні спостерігається відродження інтересу до релігії та церкви. На початку релігія не мала великого впливу на туризм. Культові святині розглядалися лише як історично цікаві та естетично привабливі об'єкти.

Можна виділити різні типи паломництва. За кількістю учасників та ознакою родинної приналежності розрізняють індивідуальні, сімейні та групові паломництва. За тривалістю паломництва можуть бути тривалими і короткими. Залежно від країни, в якій знаходяться об'єкти, які відвідують паломники, розрізняють внутрішні та закордонні поїздки. Мешканці, як правило, мають значно нижчі вимоги до рівня та якості обслуговування, харчування та розміщення. Зупиняються на нічліг, наприклад, у келіях монастирів. Вибір їжі зазвичай невеликий і скромніший. У християнстві під час посту їжа пісна. Паломництво передбачає відвідування певних святих місць. Це можуть бути монастирі, храми, природні об'єкти – гори, річки, озера, гаї, печери. Часто паломництва приурочують до певних свят. Наприклад, у християнстві паломництво до того чи іншого храму чи монастиря може бути приурочено до вшанування пам'яті місцевошанованого святого [15, с. 29-37].

Духовний паломницький туризм. Духовний паломницький туризм має ще досить вузьку соціально-психологічну базу. Тим не менш, можна сказати, що це вид паломницького туризму. Наголошується на їх універсальному характері для людей різних віросповідань, національностей, статі, віку та

професії. Метою таких практик є допомога людині у вирішенні її проблем, а також у її духовно-моральному самовдосконаленні, пізнанні своєї внутрішньої духовної природи.

Релігійний та екскурсійний туризм. В рамках екскурсійного туризму релігійної тематики передбачається відвідування релігійних центрів, де туристи-екскурсанти зможуть побачити релігійні об'єкти - культові та меморіальні, діючі, відвідати музеї та виставки. В екскурсійних турах туристи використовують наявні елементи туристичної інфраструктури - зупиняються в готелях і т. д. Оглядові тури, на відміну від паломницьких, більш короткі, не приурочені до релігійних свят, в них можуть брати участь як дорослі, так і діти. Відвідати релігійні місця туристи можуть і під час комбінованих турів, де екскурсійна складова є лише частиною програми.

Таким чином, паломницька служба, як і туристична фірма, повинна підготувати керівника групи до релігійної поїздки. Він повинен чітко уявляти собі, що його завдання у релігійній поїздки не особиста молитва та участь у богослужіння, а турбота про групу, в тому числі, духовно-культурне наповнення дозвілля.

На відміну від паломницької служби працівники туристичних фірм у релігійній поїздки приділяють особливу увагу організації екскурсійної роботи. Екскурсія поєднує у собі такі функції, виконання яких дозволяє реалізувати світські цілі туристів. По перше, це функція організації культурного дозвілля.

Екскурсія займає важливе місце в організації дозвілля саме з метою ознайомлення з об'єктами культури, мистецтва, природні ландшафти. По-друге, функція розширення культурного кругозору. Миттєвий інтерес до того або іншому явищу, події, творчості може стати стійким, постійним, допомогти в оволодіння новими знаннями. По-третє, освітня функція. Оскільки екскурсія є складовою категорією релігійного туру, який організовує турфірма, то керівник групи повинен мати навички екскурсовода. Турфірма в основу ставить необхідність його майстерності.

Особливості організації релігійної туру та паломництва пов'язані з підготовкою маршруту. Після того, як приймається рішення про підготовку поїздки до якогось нового місця, починається підготовчий етап. Це складання маршруту, тобто найбільш зручного шляхи проходження групи, що сприяє найбільш повному розкриттю теми. Маршрут поїздки визначає порядок показу об'єктів, послідовність їхнього огляду. Уточнюється адреса і під'їзні шляхи, маршрут наноситься на карту схему. На наступному етапі проводиться об'їзд або обхід маршруту, перевіряється стан доріг, місця для потенційних санітарних зупинок, виробляється приблизний розрахунок часу, затрачуваного на дорогу. Заздалегідь до від'їзду організатори беруть благословення на приїзд паломників та туристів. Організатори враховують, до яких святинь буде відкрито доступ, розклад богослужінь. Під час підготовки поїздки з монастирями досягається домовленість про організацію трапез. Туристи та паломники з благословення керівництва монастиря можуть брати участь у трапезі чернечих.

Висновки до 1 розділу

Релігійний туризм є специфічним видом туризму, організація якого досить складна, це пояснюється кількома причинами: бажанням самих паломників мати справу з представниками тієї ж конфесії країни паломництва та для здійснення релігійного туризму потрібно мати авторитет у церковному середовищі для вирішення низки питань. Завдання паломницького туризму - це не тільки забезпечити проживання, харчування, екскурсії, але головне забезпечити відвідування всіх тих місць, які важливі для паломників, а також участь у різних релігійних діях.

Релігійний туризм є самостійним видом туризму. Він, як і інший його вид, має свої різновиди: паломницький туризм, релігійно-екскурсійний туризм і духовно-паломницький

Суб'єкти релігійного туризму - це люди, які належать до тієї чи іншої конфесії і здійснюють паломництва та екскурсії поза звичним середовищем їх сприйняття.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В ІТАЛІЇ

2.1. Історичні та культурні передумови виникнення та розвитку релігійного туризму в Італії

Історичними та культурними передумовами виникнення та розвитку релігійного туризму в Італії було те що раніше за всіх процеси відродження почали відбуватись в Італії. У багатьох містах з'явився новий соціальний прошарок – буржуазія, яка по-новому дивилася на світ. Представники буржуазії намагалась накопичувати свій капітал завдяки підприємницькій діяльності. Бажання збагатитись спонукало купців до пошуку нових ринків збуту, нових шляхів та ризикових подорожей. До основних чинників, що вплинули на розвиток подорожей в епоху Відродження, можемо віднести соціокультурний, економічний, політичний, географічний, технічний та релігійний [8].

Соціокультурний – розвиток науки, культури. У епоху раннього Відродження збентежила уми багатьох ідея кулястості землі. Великі відкриття М. Коперника, Г. Галілея, Т. Браге, перевидання праць Птолемея живили бажання досягти казкових земель на сході, рухаючись на захід. На кінець Середньовіччя та початок Відродження припадає розвиток картографії. Поява нових, значно досконаліших картографічних творів (портолан), першого глобуса Бехайма, сприяли освоєнню нових водних просторів. Відбувалася переоцінка цінностей, змінювалися пріоритети щодо відпочинку, отримання освіти; поїздки стали більш індивідуально-направленими.

Економічний. Товарне виробництво європейських країн починає розвиватись швидкими темпами і виникає потреба у великій кількості кольорових металів. За екзотичні східні товари приходилось розраховуватись сріблом і золотом, а вартість європейських товарів (олова, сукна, продуктів сільського господарства) була значно нижчою; «проблема золота»

перетворювалась на гостру економічну проблему. Політичний чинник також посідає вагомe місце, адже, політика в цей період дуже тісно пов'язана з торговоекономічними інтересами і релігією.

Засновувались торгові та дипломатичні представництва, релігійні місії. Почала створюватись колоніальна система. Географічний (для бурхливого росту економіки, науки, техніки потрібна була нова ресурсна база, для торгівлі – нові споживачі та нові товари, релігійній ієрархії необхідна була нова паства. Усе це сприяло пошуку нових територій, або нових шляхів до вже відомих територій. Тому політики, церковні ієрархи та представники буржуазії виступали часто організаторами, а іноді просто долучались до масштабних експедиції даного періоду. Вихід європейців до нових материків та океанів сприяв подальшому прогресу та становленню регіону. Технічний – європейці вдосконалили компас (з початку XVI століття його використовували фактично усі подорожуючі морськими просторами), винайшли вогнепальну зброю, створили новий тип швидкохідних та легких парусників – каравел, місткий трюм яких давав змогу здійснювати великі морські переходи [9].

У XVIII ст. з'явилися морські курорти, після того, як англійським лікарем Річардом Расселом була доведена і розрекламована користь морської води. Спочатку такі курорти відкрилися на південному узбережжі Англії, потім на Лазуровому узбережжі Франції, а також були відроджені курорти на морському узбережжі Апеннінського півострова. Італійські середземноморські курорти поклали початок новій доктрині оздоровчого морського туризму. З'явилися медичні рекомендації щодо корисності морського повітря. Це передбачало більш тривале перебування біля моря особливо для людей з легеневиими захворюваннями.

Італійські морські курорти одразу ж скористалися перевагами, обумовленими появою прямої паромної переправи, що поєднала Лондон та Ліверпуль з Генуєю. Так як залізниць ще не було, мандрівка з Лондона в Рим на диліжансі чи екіпажі тривала 3 тижні, лише завдяки налагодженню регулярних паромних рейсів в Італію можна було доїхати в 2 рази швидше.

Французькі курорти, розташовані на північному узбережжі між Болонською провінцією та Шербургом, також користувалися успіхом в британців. Інфраструктура починає орієнтуватися власне на англійських туристів – з'являються відповідні культові споруди, британські магазини, аптеки, лікарні, газети. Починаючи з 1830 р., від Парижа до Рів'єри до послуг багатих англійців пропонувалося вишукане житло, що позитивно вплинуло на розвиток як літнього, так і зимового туризму (багато англійців рятувались там від суворого британського клімату). Відпочивати на морських курортах полюбили й заможні та знатні представники інших націй.

Італія починає посилено розробляти золоту жилу туризму, широко використовуючи історичні й архітектурні пам'ятники.

За переказами, тіло Ісуса після смерті було обгорнуте в шматок лляної тканини, просоченої мирром і оливою, і поміщено в печеру в скелі. Саван дбайливо зберегли і стали йому поклонятися як священної реліквії. Однак протягом наступних століть було створено чимало його підробок. До середини XIX ст. залишилося 42 плащаниці, які претендують на достовірність. Найвідоміша серед них - саван, подарований Людовіку Савойському у XV ст. при пильному розгляді на тканини видно обриси чоловіка з терновим вінцем на голові і численними ранами і синцями на тілі. Плащаниця зберігається в срібному броньованому скриньці в кафедральному соборі Турина (Італія). Один раз на чверть століття вона виставляється на загальний огляд. В такі роки Турин відвідують до 3 млн. паломників. У 1978 р. люди вистоювали в черзі по 16 годин, щоб поглянути на реліквію.

Італія славиться найбагатшими у світі культурними традиціями. Досягнення італійців у мистецтві, архітектурі, літературі, музиці та науці вплинули на розвиток культури в багатьох інших країнах.

Задовго до цивілізації Стародавнього Риму сформувалися культури етрусків у Тоскані та греків на півдні Італії. Після падіння Римської імперії біля Італії культура занепала, і лише XI в. з'явилися перші ознаки її відродження. Свого нового розквіту вона досягла у XIV столітті. В епоху

Відродження італійці грали провідну роль у європейській науці та мистецтві. Тоді діяли такі видатні художники та скульптори, як Леонардо да Вінчі, Рафаель та Мікеланджело, письменники Данте, Петрарко та Боккаччо.

Перші музейні збори, як правило, ведуть свій початок від приватних колекцій. Колекціонування оригінальних предметів існувало вже у первісному суспільстві. Перші приватні музеї з'являються у Стародавній Греції та Римі. Особливої популярності колекціонування предметів мистецтва та старожитностей набуває в Європі в епоху Ренесансу [10].

Поняття "колекціонування" ввів в обіг римський оратор Марк Тулій Ціцерон. У стародавньому світі колекціонування було популярним: досить згадати бібліотеку Ніневійського палацу (Ассірійська держава, VII ст. до н. е.), що містила сотні тисяч глиняних табличок з клинописними текстами. Першими музейниками були раби. Знаменитий філософ Аристотель, наприклад, збиравши гербарні. З III ст. до зв. е. Найпопулярнішими художніми предметами колекціонування стають камеї (гемі з опуклими зображеннями), батьківщиною яких вважають Олександрію. Великі колекції камей (дактіліотеки) мали Помпей і Цезар.

Найбільшою колекцією стародавніх рукописів (близько 700 тис.) володів Олександрійський музейон, що виник за перших Птолемах. Книги зберігалися у футлярах. Полиці виготовлялися з кедрового дерева (щоб не було жуків). Тут працювали тисячі копіювальників текстів. Збірник існував до VII ст., доки був спалений халіфом Омаром.

У Візантії колекції пам'яток та старожитностей збиралися у монастирях та церквах. В епоху Відродження склалися відомі сучасні музейні зібрання Італії: Лоренцо Медічі у Флоренції, Ватиканський музей у Римі (XVI ст.); у Німеччині збірки Августа Саксонського у Дрездені (XVI ст.), формуються приватні колекції різного характеру.

Джерела художньої величі Італії походять з XIV ст., досягнення живопису флорентійської школи, найбільшим представником якої був Джотто ді Бондоне. Джотто порвавши з манерою візантійського живопису, що

домінувала в італійському середньовічному мистецтві і надавши природне тепло і емоційність фігурам, зображеним на його великих фресках у Флоренції, Ассізі та Равенні. Натуралістичні принципи Джотто та його послідовників продовжив Мазаччо, який створив величні реалістичні фрески з майстерною передачею світлотіней. Інші видні представники флорентійської школи епохи раннього Відродження – живописець Фра Анжеліко та скульптор та ювелір Лоренцо Гіберті [11, с. 106-107].

На початку XV ст. Флоренція перетворилася на великий центр італійського мистецтва. Паоло Уччелло досяг високого рівня майстерності у передачі лінійної перспективи. Донателло, учень Гіберті, створивши вперше з годинника Стародавнього Риму оголену скульптуру і кінну статую. Філіппо Брунеллескі переніс стиль Відродження в архітектуру, Фра Філіппо Ліппі та його син Філіппіно писали витончені картини на релігійні теми. Графічну майстерність флорентійської школи живопису розвивали такі художники XV ст., як Доменіко Гірландайо та Сандро Боттічеллі.

Наприкінці XV – на початку XVI ст. в італійському мистецтві виділялися три видатні майстри. Це Мікеланджело Буонаротті, найбільший діяч епохи Відродження, прославився як скульптор (П'єта, Давид, Мойсей); живописець, який розписав стелю Сикстинської краплі, і архітектор, котрий проектував купол собору св. Петра у Римі. Картині Леонардо да Вінчі "Таємна вечеря" і "Мона Ліза" належать до шедеврів світового живопису. Рафаель Санті у своїх полотнах ("Сікстинська Мадонна", "Святий Георгій і дракон" та ін.) втілював життєствердні ідеали епохи Відродження.

Розквіт мистецтва у Венеції настав пізніше, ніж у Флоренції, і продовжувався набагато довше. Венеціанські художники в порівнянні з флорентійськими менш пов'язані з певним напрямом, але на їх полотнах відчувається кипіння життя, емоційна насиченість та різноманітність фарб, що забезпечили їм вічну славу. Тиціан, найбільший з венеціанських художників, суттєво збагатив живопис, застосувавши вільний лист відкритим мазком і найтонший барвистий хроматизм. У XVI ст. разом із Тиціаном у

венеціанському живописі домінували Джорджоне, Пальма Веккіо, Тінторетто та Паоло Веронезе.

Провідним італійським майстром XVII ст. був скульптор та архітектор Джованні Лоренцо Берніні, який створив проект колонади на площі перед собором св. Петра, а також безліч монументальних скульптур у Римі. Караваджо та Карраччі створили нові важливі напрями живопису. Венеціанський живопис пережив короткий період підйому у XVIII ст., коли діяли художник-пейзажист Каналетто та творець декоративних розписів та фресок Джованні Баттіста Тьєполо.

Серед італійських художників XVIII-XIX ст. виділяються гравер Джованні Баттіста Піранезі, який набув популярності картинами руїн стародавнього Риму; скульптор Антоніо Канова, який працював у неокласичному стилі; група флорентійських живописців, представників демократичного спрямування в італійському живописі 1860–1880-х років – Макк'яолі [12, с. 605-606].

Італія дала світові багато талановитих живописців, і у XX ст. Амедео Модільяні прославився своїми оголеними меланхолійними фігурами з характерними витягнутими овальними обличчями та мигдалеподібними очима. Джорджо де Кіріко і Філіппо де Пісіс розвинули метафізичний і сюрреалістичний напрями в живописі, вони набули популярності після Першої світової війни. Багато італійських художників, включаючи Умберто Боччоні, Карло Карра, Луїджі Руссоло, Джакомо Бала і Джіно Серверіні, належали до футуристичної течії, модної в 1910-1930-х роках. Представники цього напрямку частково наслідували техніку кубістів і широко використовували правильні геометричні форми.

Після Другої світової війни молоде покоління митців у пошуках нових шляхів звернулося до абстрактного мистецтва. Лучо Фонтану, Альберто Буррі та Емілію Ведова відіграли ключову роль у післявоєнному відродженні італійського живопису. Вони заклали основу того, що пізніше отримало назву

"мистецтво злиднів" (*arte povera*). Останнім часом міжнародне визнання здобули Сандро Кіа, Міммо Палладіно, Енцо Куккі та Франческо Клементе.

Серед видатних сучасних італійських скульпторів виділяються уродженець Швейцарії Альберто Джакометті, відомий художньо виконаними виробами з бронзи та теракоти, Мірко Базальделла, який створює монументальні абстрактні металеві композиції, Джакомо Манцу та Маріно Маріні. В архітектурі більше прославився П'єр Луїджі Нерві, який використовує нові інженерні принципи для будівництва стадіонів, ангарів для літаків і заводів.

У знаменитому Ватиканському музеї зібрано всесвітньо відомі витвори мистецтва та давнини. Інші великі музеї – Капітолійський музей, галерея Боргезе, Національний музей та Вілла Джулія у Римі; галерея Уффіці та палаццо Пітті у Флоренції, музей Полді – Пеццолі та Пінакотека Брера у Мілані, Міський музей у Болоньї та Національний археологічний музей у Неаполі [13, с. 346-347].

Туризм має надзвичайно велике значення в житті Італії. Туризм - один з найбільших та швидкозростаючих галузей італійської економіки. Щороку біля 44 млн. осіб відвідують Італію з туристичною метою, що приносить прибуток у розмірі 43 млрд.доларів, що виводить Італію на 4 місце в світі за розвитком туризму та 3-є в ЄС - після Іспанії та Франції (біля 12% від ВВП становлять надходження саме від туризму).

На частку Італії припадає 5,6% світового туристичного ринку. Всесвітньо відома історія Італії, краса її природи, твори мистецтва, культурні пам'ятники, релігійні свята, мода й італійський стиль життя, вино й гастрономія — ось ті ключові пункти, які зробили Італію важливим туристичним центром світового рівня. Туристів приваблюють і сонячні пляжі Середземномор'я, і краєвиди, і зимові види спорту в Альпах. Італійська Рив'єра в Лігурії є одним цілим з французькою, її доповнюють пляжі Сардинії та Адріатики.

Італійські міста мають світову славу центрів туризму. Багато з них існують з часів Стародавнього Риму, були столицями середньовічних князівств і зараз є скарбницями творів мистецтва, історичних і архітектурних пам'яток. Серед них Болонья, Падуя, Парма, Піза, Равенна і багато інших. На території Італії величезна кількість визначних пам'яток як природних, так і історико-архітектурних.

У Римі це — храм Пантеон, Колізей, Форум, лазні Каракалла, Триумфальна арка, собор Св. Павла, Капітолійський музей, Національний музей, галерея Боргезе та інші. У Мілані — знаменита опера «Ла Скала», церква Сан-Амброджо, монастир з фрескою «Таємна вечеря» Да Вінчі. У Пізі — «Падаюча вежа» (1174-1372), у Флоренції, символі епохи Відродження, — палац Строцці, його споруди і площі прикрашають творіння Мікеланджело, Джотто, Челліні. Унікальне місто-музей Венеція, історичний центр якого розташований на 118 островах з 400 мостами, зокрема Ріальто та Міст Зітхань.

2.2. Ресурсна база, популярні паломницькі місця та релігійні об'єкти в Італії

Святі місця й сьогодні не втрачають своєї духовної значущості для мільйонів віруючих, тож паломницька практика не припиняється. Тим не менш, не обов'язково бути глибоко віруючим, щоб визнати, що святі місця з їхньою величною архітектурою та сакральним мистецтвом є найпрекраснішими та найцікавішими пам'ятками [14, с. 14-22].

Найбільше містечко в Умбрії в Центральній частині Італії розташоване на висоті 400 метрів над рівнем моря. Він відомий як батьківщина Святого Франциска Ассизького — покровителя Італії, засновника ордена францисканців та одного з найвидатніших католицьких святих в історії.

Місто Ассізі зі своїми романськими руїнами, звивистими середньовічними вуличками та святинями вважається серед католиків найпопулярнішим паломницьким містом в Італії. Населення міста становить

лише 3 тисячі осіб, але щороку сюди приїжджає 4-5 мільйонів туристів. Звичайно, це з цієї причини місто стало дещо "туристичним", ніж паломницьким, але це не зіпсує ваше враження про нього.

У кількох місцях міська стіна Ассізі залишилася недоторканою. Прочани люблять це місце і часто його відвідують.

Рис. 2.1 Місто Ассізі

Найяскравіша пам'ятка в Ассізі – це базиліка Святого Франциска XIII століття, де знаходяться мощі святого та прекрасні фрески Джотто, на яких зображені сюжети з життя святого. Ця грандіозна споруда, фарбована чудовим декором, являє собою пам'ятник людині, яка була у бідності, помірності та зреченні від світу, проповідувала і шукала великої духовності. Базиліка стала місцем паломництва не лише для послідовників Святого Франциска Ассизького, а й для поціновувачів мистецтва [15, с. 74].

Так само в Ассізі є ще кілька чудових церков з довгою історією, що заслуговують на вашу увагу. Вони, так чи інакше, були пов'язані з життям Франциска Ассизького та його вірною послідовницею Кларою Счіффі.

Базиліка Санта-Кьяра стала останнім притулком Святої Клари, яка також була найкращим другом Святого Франциска. Свята Клара прийняла чернечий сан, ідучи проти волі батьків. Вона відома історія як засновниця

ордену клариссинок. Також тут знаходиться знамените розп'яття, яке промовило до Франциска в Сан-Даміано.

Рис. 2.2 Базилика Санта-Кьяра

Кафедральний собор (Duomo di San Rufino) в Ассізі названий на честь Сан Руфіно, єпископа, який першим приніс християнство в місто в III столітті. Побудовано собор у XII столітті з одкровення, яке отримав місцевий єпископ. Святий Франциск і Свята Клара прийняли хрещення у цьому храмі. Хоча собор не такий популярний, як Базилика Святого Франциска, але він теж заслуговує на те, щоб його побачити. Так просто собор не обминеш, він розташований у центрі міста, на однойменній площі Piazza San Rufino. Є припущення, що у римську епоху тут був храм.

Ермітаж Карчері є відокремленою ущелиною на схилах лісистих гори Субазіо. Тут, за стінами Ассізі, Святий Франциск та його послідовники розпочинали свій чернечий шлях. Зараз туристи можуть відвідати церкву та монастир поряд із печерами [16].

Сан-Даміано в 1205 до юного Франциска з розп'яття вимовив образ Христа. Це був заклик побудувати храм і розпочати служіння. Спочатку Святий Франциск сприйняв цей наказ буквально і почав відновлювати храм своїми руками, але згодом усвідомив, що це був заклик до проповіді. Саме тут він написав знаменитий гімн "Пісня про Сонце", хвалебна пісня про твори. Поруч із церквою розташований жіночий монастир, де Свята Клара прожила

останні роки життя. Для паломників Сан-Даміано є важливим місцем зупинки на шляху до святого міста францисканців.

Рис. 2.3 Кафедральний собор

Велична базиліка Санта-Марія Делі Анджелі також має велике значення для францисканців. Всередині храму знаходяться дві невеликі каплиці: Porziuncola, відреставрована Святим Франциском, та Capella del Transito, скромна келія, де він перейшов у вічність. У 1216 році, молячись у каплиці Porziuncola, Святому Франциску було бачення Христа та Діви Марії з ангелами. Вони запитали у святого, чого б він хотів для спасіння душ, і Франциск відповів: "Я хочу, щоб всі, хто покався і сповідався в цій церкві, могли отримати повне прощення і очищення їхніх гріхів".

Церква Санта-Марія-Сопра-Мінерва була збудована першими християнами на фундаменті храму Мінерви. Вона зберегла свій класичний фасад та шість чудових коринфських колон, яким вже понад 2000 років. Бічні стіни також залишилися від колишнього храму, але внутрішні прикраси церкви повністю відповідають стилю бароко.

Рис. 2.4 Церква Санта-Марія-Сопра-Мінерва

Це невелике красиве містечко з населенням 84 тисяч людей у Тусканії. Розташований неподалік від Флоренції та Пізи. Це дуже зручно і дає можливість здійснити одноденну подорож до історичного міста. Стародавня стіна досі оточує Старе Місто, яке перетворено на парк, що ідеально підходить для прогулянок і їзди на велосипеді. У парку знаходяться найкращі зразки пізанського романізму [17].

Кафедральний собор Сан-Мартіно – це чудова мармурова споруда, яка славиться романським фасадом, прикрашеним дивовижними скульптурами, а також чудовими творами епохи Відродження та глибоко шанованим розп'яттям, відомим як Вольто Санто, або Святе обличчя Лукки. 1070 року церкву освятив Папа Олександр II, колишній єпископ Лукки. Поштовхом для того, щоб перебудувати маленьку церкву в собор, послужило прибуття Вольто Санто. Вважається, що це дерев'яне розп'яття було виготовлено Никодимом, біблійним персонажем, який допоміг Йосипу з Аримафеї зняти тіло Ісуса з хреста (Івана 19).

Середньовічна базиліка Сан-Фредіано відрізняється своєю дивовижною фасадною мозаїкою та високою дзвіницею. Всередині церкви [tserkov-san-mikele.jpg](#) знаходиться монументальна купіль романського стилю, цикли фресок епохи Відродження та мощі Святого Фредіана. Святий Фредіан був ірландським місіонером та єпископом. Спочатку він освятив церкву під ім'ям Святого Вінсента, але після його смерті базиліку перейменували.

Церква Сан-Мікеле у Форо розташована на місці давньо-романського форуму, цей прекрасний храм романського періоду має найпрекрасніший фасад в Італії: чотири ряди колон з білого мармуру, прикрашені міфічними тваринами. Фасад храму прикрашають велична статуя Архангела Михаїла та два ангели з боків. Легенда свідчить, що на пальці ангела знаходиться величезний діамант, однак, і знизу цього не розглянути, і на фото не побачити. чуми, що відвідала Форо у 1476 році.

Церква Сан-Джованні-е-Репарату вважалася спорудою XII-XVI століть, але в результаті проведених розкопок було виявлено фундамент ранньохристиянської церкви IV століття з давніми мозаїками.

Рис. 2.5 Церква Сан-Джованні-е-Репарату

Більшість туристів, які приїжджають до Равенни, прагнуть побачити чудові візантійські мозаїки, і це правда – вони є найкращими мозаїками християнського світу. За правління імператора Августа Равенна була процвітаючою портом давніх століть - I століття до нашої ери. Місто дуже рано стало християнським – у II столітті нашої ери. Після розпаду Римської імперії, він був столицею Західної імперії в 420 році, а в 540 став частиною Візантійської імперії [17, с. 108-110].

У Равенні зосереджені ранньохристиянські мозаїки періоду Римського та Візантійського правління. Сьогодні Равенна – дуже гарне місто. На перший

погляд, він здається звичайним італійським містом зі старими вулицями, модними магазинами та тихими площами, але візантійські куполи храмів досі свідчать про його зв'язок зі східною спадщиною.

Аріанські баптистерії побудували наприкінці V століття нашої ери, під час правління аріанів-вестготів. Мозаїка в центрі бані зображує хрещення Ісуса Христа з персоніфікацією річки Йордан.

Мавзолей Галли Плацидії привертає увагу туристів завдяки чудовій мозаїці 430 року, що прикрашає будову. Насправді, Галла Плацидія, одна з найвпливовіших жінок в історії Західної Європи, можливо ніколи і не була тут похована. Існує думка, що спочатку мавзолей було збудовано як каплицю, пов'язану коридором з притвором церкви Санта-Кроче, яку збудувала Галла Плацидія. У зв'язку з цим каплицю почали називати її ім'ям. Напевно, найчарівніше видовище мавзолею – це мозаїка, яка зображує Христа як Доброго Пастиря. Вона знаходиться над північним входом до мавзолею. Такий образ Христа був широко популярним серед перших християн і його можна зустріти в катакомбах початку нашої ери. Але тут можна помітити деякі відмінності: Христос зображений не як звичайний селянин, а з великим золотим німбом у царській пурпуровій мантиї, накинутій на золоту туніку, і величезним хрестом у руці.

Неоніанський баптистерій буде цікавий православним віруючим, оскільки належить православному собору Равенни. Він був побудований у V столітті, але не зберіг свого первісного вигляду. Його збудували на місці колишньої римської лазні під керівництвом єпископа Юрзуса близько 400 року нашої ери. Закінчив роботу над баптистерієм єпископ Неон у другій половині V ст. Під куполом було викладено мозаїку, тому будова носить його ім'я [17].

Рис. 2.6 Мавзолей Галли Плацидії

Базиліка Іоанна Богослова (Сан-Джованні-Еванджеліста) хоч і зазнала значної реконструкції, але все ж таки є найдавнішою спорудою в Равенні (426-30 рр.). Будівництво розпочалося за дорученням імператриці Галли Плацидії. Дорогою до Равенни під час сильного шторму на морі вона дала Богові обітницю. Головною пам'яткою базиліки є архітектура V ст. та мозаїка розп'яття XIII ст. Значна частина мозаїки на підлозі церкви збереглася. Зараз її елементи оформлені у рамки та повішені на стіни. На них можна побачити низку цікавих зображень, включаючи міфічні тварини, середньовічні сюжети, і, що найважливіше, сцени Четвертого Хрестового Походу 1240 року.

Базиліка Святого Аполлінарія в Класі знаходиться за кілька миль від передмістя. Вона датується VI століттям і містить чудову візантійську мозаїку. Святий Аполлінарій вважається покровителем Равенни. Важко визначити роки його життя, але більшість припускають, що він жив у II столітті. Він прибув до порту Класе за одкровенням, щоб звертати до християнства місцевих жителів, які переважно склалися з торговців і моряків. Мозаїка в апсиді датується VI століттям, на панно зображені два сюжети, пов'язані один з одним. Згори знаходиться символічне зображення Преображення Христа. Спаситель постає нашому погляду у вигляді золотого хреста на блакитному

зоряному тлі, а три апостоли Петро, Яків та Іван зображені у вигляді ягнят. На тлі золотистих хмар можна побачити фігури Мойсея та Іллі.

Базиліка Сан-Віталі, побудована в 548 році на місці мучеництва Святого Віталія, є восьмикутною будівлею, вона містить деякі з найзнаменитіших мозаїк Заходу. Великий купол декорований непримітними фресками, але решта інтер'єру повністю оформлена у Візантійському стилі та створює справжню атмосферу античності.

Равенне є ще одна церква, названа на честь першого єпископа міста – Сант-Аполлінар-Нуово. Це базиліка VI ст., вона відома завдяки двом рядам панно стародавньої мозаїки, що оповідають біблійні сюжети.

Класичний паломницький маршрут Вічним Містом почав формуватися ще в перші століття християнства. Вже в пізньому Середньовіччі Данте згадав ці релігійні місця у Божественній Комедії. Останні зміни в головний шлях палігримів Ватиканом і Римом вніс папа Іван Павло II в 2000 році. Тоді замість собору святого Себастьяна за стінами (Сан-Себастьяно-фуорі-ле-Мура) до паломницького списку було включено храм Богородиці Божественної Любові. Вирушаючи в дорогу, не забудьте замовити готель, хостел, будинок або апартаменти в Римі: затишне та безпечне місце перебування здійснить подорож ще більш незабутнім. Базиліка святого Петра Собор св. Петра у Ватикані – один із головних паломницьких центрів християнського світу. До нього причетні Мікеланджело, Джакомо Делла Порто, Рафаель Санті... Це диво сакральної архітектури створювали найкращі архітектори Італії. Головна святиня базиліки – могила апостола Петра [20, с. 313-342].

Собор св. Петра у Ватикані – один із головних паломницьких центрів християнського світу. До нього причетні Мікеланджело, Джакомо Делла Порто, Рафаель Санті... Це диво сакральної архітектури створювали найкращі архітектори Італії. Головна святиня базиліки – могила апостола Петра.

Базиліка Сан-Паоло-фуорі-ле-Мура зведена за т. зв. Авреліановими стінами Риму. Сюди християни з усього світу прагнуть заради можливості

вклонитися до могили апостола Павла. Базилика є частиною Світової спадщини ЮНЕСКО.

Інша велика папська базилика Католицької Церкви – всесвітньо відома Латеранська базилика. Інакше цю святиню називають собором святого Іоанна Хрестителя на Латеранському пагорбі. Тут також зберігаються великі християнські реліквії. Серед них є й голови апостолів Петра та Павла.

За переказами, церкву тут було зведено після явлення Діви Марії. Після сталася фантастична подія для літнього Риму: у серпні 352 року тут випав сніг. На місці, де лежав сніг, і збудували святиню. На її місці у 5 столітті звели нову базилику Святої Марії. Її досі часто називають не лише «більшою» («маджоре»), а й святинею Богоматері Сніжної.

У малій римській базиліці Санта-Кроче-ін-Джерусалемі століттями перебуває найбільша частина Хреста Господнього, здобутого в Єрусалимі святою Оленою. Крім того, у капелі реліквій базилики зберігаються й інші реліквії Страстей Христових, а також мощі святих [20, с. 216-220].

Це одне з улюблених місць паломництва самих римлян. У храмі зберігається образ Богородиці Божественної Любові, особливо шанований італійцями. У 18 столітті перед цим чином (коли храму ще не було, а образ був прикрасою замкової вежі) сталося диво – паломник був врятований від зграї голодних бродячих собак. А у 20 столітті з Богородицею Божественної Любові, до якої римляни молилися вдень і вночі, пов'язують раптовий відступ нацистських військ від Рима у червні 1944 року.

Серед "Семи паломницьких церков Риму" є і Мала базилика Сан-Лоренцо-фуорі-ле-Мура. Святиня була збудована у 580 р.р. на місці поховання святого Лаврентія, римського мученика 3 ст. Також тут зберігаються мощі першого християнського мученика – Стефана. Історія першомученика описана у біблійній книзі Дій святих Апостолів.

2.3. Аналіз особливостей розвитку релігійного туризму в Італії

У сучасних умовах фінансово-економічної та соціальної кризи туристична галузь потребує пошуку нових шляхів відновлення втрачених позицій. ХХ століття це той період часу, коли бурхливо розвивалася індустрія туризму, вдосконалювалися транспортні засоби та засоби зв'язку. В другій половині окремі традиційні форми туризму розпочали втрачати актуальність і вже не задовольняли потреби туристів. Безліч культових споруд було перепрофільована під музеї, концертні зали та інше, так що вони виступали не як об'єкти поклоніння, а як об'єкти туризму.

В даний час зміст та призначення багатьох культових об'єктів набуває свого первинного сенсу, вони стають об'єктами поклоніння та об'єктами пізнання. Релігійні цінності – це частина культурної спадщини та об'єкти туризму одночасно. Слід зазначити, що релігійний туризм грає велику роль у системі як міжнародного та внутрішнього туризму. Люди вирушають у паломництво та екскурсійні подорожі святими місцями та релігійними центрів. Вони прагнуть брати участь у релігійних церемоніях, помолитися, вчинити жертвопринесення. Отже, релігія впливає на формування самосвідомості та стереотипів поведінки людей.

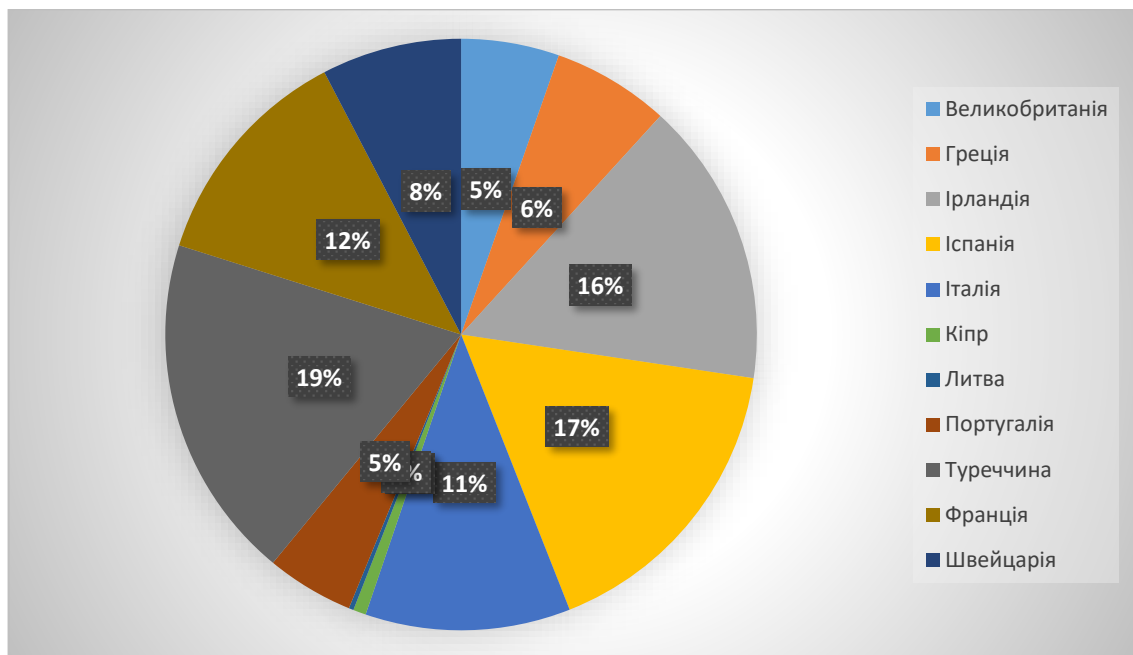

Рис. 2.7 Доходи від туризму 2022-2023 роки

Джерело: [12]

Сфера туризму Італії відноситься до найрозвиненіших у Європі та світі. Цьому сприяли всесвітньо відомі історичні та культурні пам'ятки, релігійні святині, витвори мистецтва, краса природи, італійська мода та гастрономія. Разом із супутніми видами обслуговування вона дає 10% італійського ВВП. Щорічно країна приймає десятки мільйонів туристів, які забезпечують надходження десятків мільярдів євро до національної скарбниці. Італія займає п'яте місце у світі за туристичними відвідинами. Найбільш популярними туристичними центрами є Рим, Мілан, Неаполь, Флоренція, Палермо, Болонья, Турін, Піза, Венеція. До всесвітньо відомих пам'яток історичної та культурної спадщини відносяться руїни Колізею в Римі, Сикстинська капела у Ватикані, пам'ятники італійського Відродження у Флоренції, вежа в Пізі, що падає, архітектурний ансамбль міста на каналах Венеції. Серед природних об'єктів славиться морське узбережжя, у тому числі Італійська Рів'єра в Лігурії, Сардинії та Адріатиці. Не менш привабливі гірські ландшафти, озера та лижні курорти Альп. На окрему увагу заслуговує гастрономічний туризм, адже Італія славиться твердими сирами, м'ясними стравами і є конкурентом Франції з виноробства.

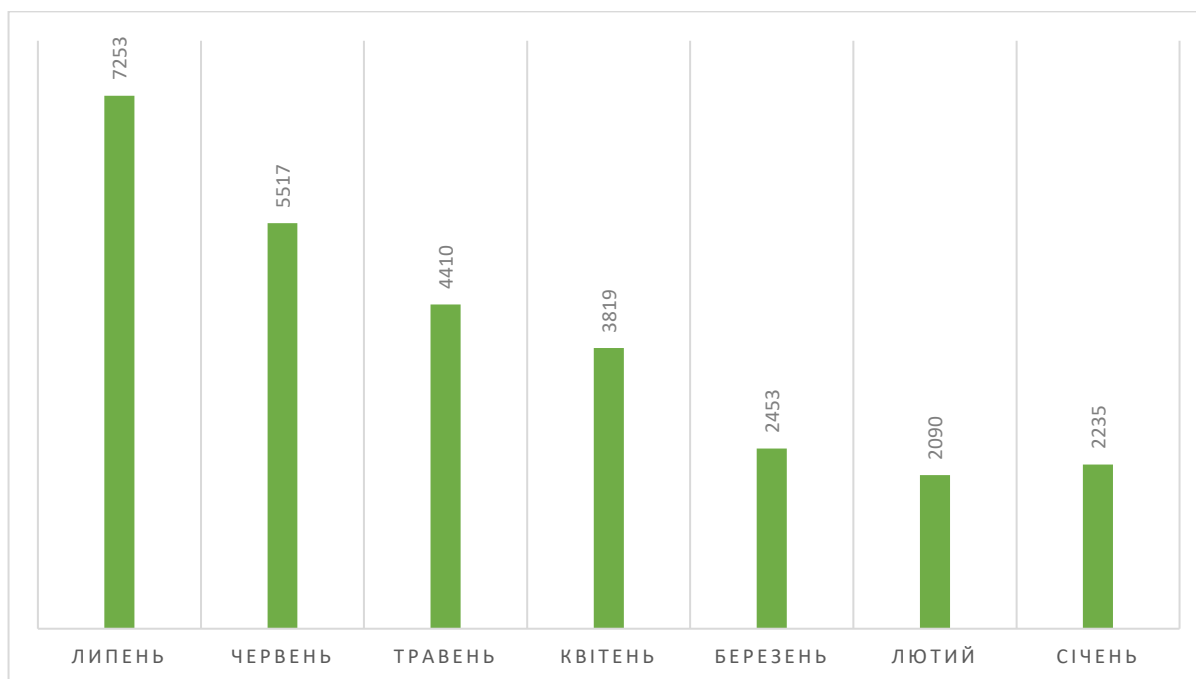

Рис. 2.8 Доходи від туризму в Італії у 2023 році EUR млн.

Джерело: [12]

Отже, релігійний туризм (прочан) є одним із найстаріших видів туризму і є переміщенням людей у «святі місця» з метою відвідування храмів та монастирів у дні релігійних свят або для замолювання гріхів. Зародження паломництва пов'язане із формуванням у світі основних релігійних течій. Паломництво, як і туризм взагалі, є внутрішнім (у межах однієї країни) та міжнародним [22, с. 151].

Вплив релігійного туризму на економіку деяких країн і районів світу, передусім на релігійні центри, занадто великий. Це з тим, що прочан залишають у країні перебування істотну частку взятих на дорогу грошей. Крім того, паломництво дає заробіток багатьом тисячам місцевих мешканців.

Релігійний туризм є невід'ємним пунктом сучасної індустрії туризму. Люди всього світу все частіше обирають паломницькі та екскурсійні тури релігійними центрами. У сучасному світі понад 90% екскурсійних об'єктів у всьому світі мають відношення до релігійного туризму.

Ринок релігійного туризму почав свій активний розвиток лише десять років тому. Успішна реалізація продуктів релігійного туризму залежить від добре продуманої, систематичної, ефективної реклами, спрямованої як споживачів, і на посередників.

Об'єктами залучення релігійних туристів є святі місця та центри релігій.

У туризмі з релігійною метою можна виділити такі види поїздок:

- паломництво, тобто відвідування святих місць, щоб ухилитися від церковних реліквій, святинь та взяти участь у скоєнні релігійних обрядів;
- пізнавальні поїздки, мета яких – ознайомлення з релігійними пам'ятниками, історією релігії та релігійною культурою;
- наукові поїздки – поїздки вчених, які вивчають різні релігії;
- місіонерство – подорожі для пропаганди релігійного віровчення.

Релігійний туризм може здійснюватися як з паломницькими, а й науковими теологічними цілями.

Загалом будь-яка церква заохочує релігійний туризм, який часто знаходить законодавчу підтримку у держави, наприклад, за допомогою охорони історичних пам'яток, зниження податків, створення об'єктів інфраструктури (доріг, готелів). Багато громадських організацій та фонди надають різноманітну допомогу у організації релігійного туризму.

Висновки до 2 розділу

Італія славиться найбагатшими у світі культурними традиціями. Досягнення італійців у мистецтві, архітектурі, літературі, музиці та науці вплинули на розвиток культури в багатьох інших країнах.

Релігійний туризм в Італії є досить добре розвинутим завдяки наявності на її території значної кількості християнських святинь Ватикану, Півночі – Туринська Плащаниця (частина тканин, у які було обгорнуто тіло Ісуса Христа під час його погребіння та Воскресіння з мертвих), Півдня – мощі святителя Миколая тощо. Щорічно в цю країну прибуває понад 30 млн паломників з усіх країн світу, а особливо з Іспанії, Португалії, Німеччини, Австрії, Великобританії, Мексики, Бразилії, Аргентини й інших країн Південної Америки, Північної Африки, США, Канади, Польщі, Прибалтики, та інших держав і регіонів світу, де сповідують переважно католицизм або його різновиди вигляді унійних церков тощо. Доходи від релігійного туризму в країні, за неофіційними даними, складають 35 % від загальної кількості надходжень від туризму в країні, що є досить суттєвим чинником і стимулом саме для розвитку такого виду туристичної діяльності в цій державі

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В ІТАЛІЇ

3.1. Проблеми та виклики організації релігійного туризму в Італії

Релігійний туризм відіграє важливу роль у системі міжнародного та внутрішнього туризму останніми роками. Люди здійснюють паломництво, відвідують святі місця та релігійні центри. Вони намагаються брати участь у релігійних обрядах, молитися і приносити жертви. Релігія впливає на формування впевненості у собі та стереотипів поведінки людини. Це елемент соціальної системи, а в багатьох випадках – один із найважливіших її важелів. Релігійні туристи, особливо паломники, мандрують, коли їм доводиться робити більше, ніж при звичайній релігійній діяльності у звичайному середовищі життя [20, с. 124].

Туризм є одним із найбільш значущих економічних секторів Італії, вагомим чинником експортного потенціалу італійської економіки, важливою сферою прикладання праці, джерелом довгострокового розвитку. Тим не менш, в останні десятиліття динаміка та економічні результати розвитку туризму Італії були менш сприятливими, ніж у минулих роках, що обумовлюється різноманітними причинами як глобального (наприклад, зміни потреб, запитів, пропозицій на світовому туристичному ринку), так і регіонального характеру (відставання у впровадженні технологічних інновацій, нерівномірність у розвитку туристичної інфраструктури, відсутність узгодженості в діях усіх зацікавлених сторін).

В останні роки особлива увага держави зосередилася на вирішенні проблем, які стоять на заваді пришвидшеному розвитку галузі. Туризм приносить багато екологічних проблем, зокрема повітряні та дорожні подорожі є забруднюючими. Крім того, туристи часто залишають сміття на вулицях. Наприклад, проблема забруднення стала актуальною для

нормального функціонування музею під відкритим небом Помпеї, який внесено до Списку ЮНЕСКО.

Іншою проблемою є розширення мережі шляхів. Щорічно будується багато нових доріг, але деякі з них спотворюють живописні ландшафти італійської провінції. Прагнення збільшити комфортні умови для туристів іноді спонукають підприємців будувати нові готельні комплекси у безпосередній близькості до найкрасивіших пляжів Сардинії чи Тоскани. Всі ці фактори можуть негативно вплинути на туристичну привабливість Італії.

Люди подорожують на Святу Землю з різними мотивами: щоб помолитися, вирішити особисті проблеми, знайти релігію, духовні школи, системи цінностей, дізнатися про культурне наслідування країни. Багато організаторів заперечують поняття релігійного туризму, тобто подорожі віруючих у релігійні святі місця: їхнє поняття «паломництво» та туризм різні, а іноді навіть взаємовиключні [20, с. 241-243].

Нині у світі дедалі більше розвиваються різні види сприйняття, зокрема релігійний туризм. Маршрути віруючих різних конфесій призвели до місць релігійного значення, таких як Ізраїль, Греція, Єгипет, Йорданія, Туреччина, Італія, Індія, Саудівська Аравія, Тибет тощо. Ступінь підготовки нинішніх українських турфірм для створення таких маршрутів та приєднання до приймаючих організацій різних конфесій ще не відповідає необхідним вимогам. Більшість місцевих тур підприємств, що розробляють цей напрямок, що не має підтримки та благословення відповідних конфесій.

Для покращення ситуації розвитку напряму релігійного туризму необхідно розробити серію продуктів релігійного туризму спеціально для розвитку православних напрямів Ізраїлю, Йорданії, Єгипту, Греції та Італії та розвитку внутрішнього релігійного туризму. Організувати спеціальні курси підготовки екскурсоводів. Як транспортний посередник пропонується найняти авіакомпанію, яка надає найбільшу знижку на контрактній базі. Аналогічний підхід передбачається і під час виборів готелю. На цьому етапі слід

підготувати та підписати угоди між урядами та релігіями з популяризації та підтримки релігій та захисту туризму.

На рисунку 3.1 виділені наступні сегменти релігійного туристичного напрямку:

Рис. 3. 1 Сегменти релігійного туристичного ринку

Джерело: [20]

1. Засоби розміщення – низка спеціалізованих засобів розміщення релігійного спрямування (готелі, табори, гуртожитки, монастирські підземелля).

2. Місця харчування – професійні заклади харчування з спеціалізацією релігійного обслуговування.

3. Транспортна компанія зі спеціальним транспортом релігійного обслуговування.

4. Релігійні матеріали для показу:

– релігійні споруди (монастирі, святилища, храми, храмові комплекси, каплиці, каплиці тощо);

– природні об'єкти культу (святі джерела, сади, річки, озера, ставки таке інше);

– малі культові предмети (придорожні хрести, вівтарі, святині тощо).

Готуючись до написання тексту для екскурсії, необхідно включати як церковні (письмена, отці, святі життя), так і світські (історичні та мистецькі) джерела. Деякі труднощі екскурсії полягають у тому, що необхідно використовувати велику кількість церковнослов'янської лексики та богословських термінів. Недостатньо перекласти на церковнослов'янську мовою на сучасність. За цим часто стоїть концепція, яка була втрачена в епоху атеїзму. Наприклад, саван - це тканина, яка обертає основне тіло. перед труною. Вона дивовижно відображає його вірне тіло і є великим християнським святим місцем [219, с. 325].

Відповідно до віку та рівня освіти екскурсовода потрібно змінити не тільки рівень словникового запасу, а й мета представлення.

Під час відвідування храму вибір та підготовка екскурсоводів дуже важка. У роки безвір'я знання православних таїнств та обрядів та розуміння мови молитви залишили наше життя. Закон Божий та церковна історія довгий годину було виключено з навчальних програм. Тому для повноцінного розвитку достатніх знань з цього предмета зазвичай виходить лише певна духовна підготовка (курси катехизму, парафіяльна школа, семінарія). Слід уникати участі послідовників різних сект. Їхнє фанатичне виконання та психологічна експансія відволікають глядачів та можуть призвести до конфліктів та потрясінь.

Час екскурсії погоджується з річною та щоденною літургічною кафедрою, тобто організація обслуговується протягом року та протягом дня. Великі церковні свята відбуваються у церквах з великим приходом, що повністю виключає відвідування цього дня. У недержавні свята час екскурсії не повинно збігатися з літургією та вечірньою службою. Релігійний туризм є важливою частиною сучасного туризму. На даний момент паломники широко користуються послугами туристичної галузі та створили приватні туристичні

компанії для організації таких турів. Сьогодні сам «тип» православного паломництва має низку відмінних рис. По перше, мало комфорту в положенні прочан у монастирі.

Побутові незручності приватно компенсуються низькою вартістю триразового харчування монастирській їдальні, що робить саму екскурсію недорогою.

Хочу відзначити, що розвиток хаджу та релігійного туризму по всій країні призвело до духовного виховання нації. Релігія є невід'ємною частиною будь-якої країни та її стовпів.

Проблеми туристичної галузі в Італії вже перебували у центрі уваги вітчизняних вчених. Так, можна виділити кілька важливих проблем розвитку туризму в Італії: «Проблема підвищення якості послуг – одна з гострих проблем розвитку туристичного бізнесу, що заслуговує в Італії особливої уваги. Потреба якісних послуг не обмежується дорогим ринком відпочинку. Відвідувачі цінують якість обслуговування, незалежно від типу або рівня туристичного продукту. Особливості структури італійського туристичного бізнесу, для якого характерно переважання перебувають у сімейній власності, породжують проблему управління якістю: дрібні фірми, як правило, не стандартизують свої послуги, а також не можуть використовувати сучасні методи управління якістю. Наприклад, існуюча класифікація готелів, покликана надавати потенційному споживачеві інформацію про очікуваний рівень комфорту та якість обслуговування, відмінні рейтингові системи та критерії оцінки у різних регіонах країни. Як наслідок – діапазон якості в межах однієї групи часто дуже широкий, скажімо, тризіркові готелі, з точки зору якості та ціни, відрізняються від регіону до регіону» [20, с. 50-93].

У країні спостерігаються великі відмінності на рівні розвитку туризму різних регіонах країни та відвідуваності об'єктів, які не завжди пояснюються їх природно-ресурсним або культурним потенціалом. Наприклад, поряд з найбільш відвідуваними музеями світу є велика кількість маловідомих музейних установ, що, тим часом, має важливе історичне значення. Але

недостатнє знання туристів заважає збільшенню відвідувачів цих закладів. Отже, перед діячами туристичної сфери стоїть завдання покращення інформаційного забезпечення туристичної сфери.

З іншого боку, часто країна перенасичена туристами, які бажають відвідати музеї Італії, але історичні споруди, де розміщені колекції, не в змозі прийняти велика кількість візитерів. Тому адміністрація таких закладів змушена приймати рішення про продаж квитків заздалегідь на певну годину та дату, не переповнювати музеї.

Чинники, що сприяють розвитку туризму, непридатні для природних ресурсів, історії, архітектури та рекреаційних можливостей на внутрішньому, галузевому та чисто зовнішньому (переважно макроекономічному) рівнях.

Основними з них є: [21, с. 55-65]

— рівень розвитку мережі та цілі туристичної інфраструктури є недостатніми та не відповідають світовим стандартам. Слід пам'ятати, що виробнича база цієї галузі в основному формувалася в радянський період, в основному для звичайних туристів, тому інфраструктура в основному масштабна (порівняно з аналогічними зарубіжними комплексами), і вона сильно зосереджена на низьких місцях та комфорті;

— дорожні умови в Італії. Одним із найефективніших засобів прискорення розвитку туристичної галузі є розвиток туристичної інфраструктури у мережі Міжнародного транспортного коридору (МТК). За оцінками експертів, він має найвищий рівень транзиту в Європі (13 тис. км національних доріг та понад 9 тис. км автомобільних доріг, підключених до ІТС);

— відсутність злагодженої, якісної та грамотної системи роботи з просування українського туристичного продукту на світовий ринок принесе відчутні результати. Проблема в основному полягає в популяризації місцевих курортів;

— на перший погляд реклама здається марною тратою - це правильне рішення – використовувати переважну більшість коштів на популяризацію Італії та її різноманітних туристичних можливостей всьому світі;

— промислові технології стали символом повсякденного використання: електронні інформаційні довідники для готелів, транспортних маршрутів та туристичних компаній, а також перелік послуг та їх вартість; у світі майже весь туризм путівники всі видаються в електронному вигляді, більшість із них в онлайн вигляді. Інтернет дозволяє користувачам бронювати розташування готелів та транспортних засобів у режимі реальної годин. Тому цю можливість також слід активно використовувати для підходу до першокласного обслуговування клієнтів;

— через загальну кваліфікацію працівників цієї галузі рівень обслуговування низьке. Практично відсутня адекватна система підготовки та перепідготовки у сфері туризму, вона не має чітких кваліфікаційних вимог та світових стандартів;

— обсяг регулювання, правового та нормативно-правового забезпечення туризму.

Промисловість релігійного туризму має релігійні центри. Культовий центр є дуже важливим місцем для членів певної секти, секта має багато релігійних та інших заходів та збирає велику кількість паломників У таких місцях є храми зі статуями або відомими святими, духовними вчителями, подвижниками чи історичними релігійними подіями. Релігійний центр – це ширше поняття, ніж культове.

Релігійний туризм є важливою частиною сучасного туризму. На даний момент паломники широко користуються послугами туристичної галузі та створили приватні туристичні компанії для організації таких турів.

Індустрія гостинності в Італії достатньо диверсифікована та представлена підприємствами різних типів та класів. Це стало результатом того, що деякий час в Італії не було єдиної системи оцінки сервісу у готелях. На той час не існував закон про класифікацію готельних підприємств навіть у

межах Європейського Союзу, а сама туристична діяльність не регулюється централізовано державою і перебуває у віданні регіональних органів влади. Тому у кожному регіоні Італії була своя система категоризації закладів розміщення взагалі не вважалось обов'язковим.

Тривалість перебування у готельних закладах майже вдвічі нижча в порівнянні з додатковими закладами розміщення (вілли, бунгало, кемпінги, приватні апартаменти та інші), що також є проблемою в готелі бізнес.

Неможливо уникнути теми вірусної інфекції в Італії у 2020-2021 роках. оскільки пандемія завдала відчутного удару по італійському туризму, який приносячи країні щороку десятки млрд євро і формував близько 12–13% її ВВП. Вірус залишивши готелі порожніми, оскільки туристи залишаються вдома, у той час як готелі зосереджуються на безпеці своїх працівників та гостей.

Коронавірусна інфекція сильно вплинула на італійську готельну індустрію, оскільки уряд закриття всю країну і заборонив громадські збори, а більшість працівників працюють дистанційно. При цьому негативний ефект від раптового припинення діяльності готелів відчувають і багато інших галузей, які прямо чи опосередковано були залучені до обслуговування гостей.

У XVI ст. багато готелів закрилися, а деякі подали заявку на кризову допомогу [22].

Залежно від наявності тих чи інших туристичних ресурсів виділяють наступні територіальні категорії: курортні зони, до складу яких входять морські чи озерні узбережжя, що сприяють рекреації завдяки кліматичним умовам і високій естетичній привабливості ландшафтів, різноманітні бальнеологічні комплекси, що формуються навколо джерел термальних і озер. мінеральні джерела. ; туристичні зони, де природа сприяє розвитку зимового та літнього спортивного туризму та альпінізму; особливу групу в зоні складають території наукового туризму; організація курортно-туристичних зон розрахована на тривале перебування відпочиваючих; екскурсійні пункти - міста і населені пункти, що приваблюють туристів своїми мистецькими,

історичними або релігійними пам'ятками, з'єднані між собою мережею залізниць і автомобільних доріг, об'єднані екскурсійними маршрутами.

Італія має добре сформовану та організовану систему прийому туристів, яка здатна прийняти 3,6 млн. гостей одночасно [23]. Іноземних туристів ця дивовижна країна приваблює різноманітним італійським побутом, культурної та духовної спадщини. Адже держава багата історичним минулим та своїми пам'ятками, мальовничими ландшафтами, видатними творами мистецтва, культурними традиціями та досягненнями, релігійними святами, вишуканою модою, цікавою гастрономією, екстравагантністю смаків, стилю життя та вподобань тощо.

Для прийому іноземних туристів в Італії налагоджена система їх обслуговування та надання різноманітних супутніх послуг, у тому числі ресторанно-готельного та транспортного обслуговування відпочиваючих. Так, відомі туристичні компанії та ціла мережа туроператорів, що представляють їхні інтереси за межами країни, мають значний готельний арсенал для обслуговування іноземних туристів: 33,3 тис. готелів на 1,8 млн. місць; 2,4 тис. кемпінгів і туристичних поселень на 1,3 млн місць; 24,3 тис. приватних квартир, що здаються в оренду (на 252 тис. місць); 6 тис. агротуристичних комплексів на 68,4 тис. місць і ще 3,3 тис. одиниць різних форм розміщення гостей - 179 тис. місць (квартири з кількома власниками, притулки, пансіонати, релігійні установи та будинки для паломників) тощо.

Як показує практика, паломники невибагливі до умов проживання та перебування під час релігійних паломницьких турів і найчастіше потребують недорогого житла та спрощеної системи обслуговування та спеціального харчування, яке повинно враховувати дотримання посту та їхню підготовку до причастя до Таїнств (наприклад, сповідь і причастя). Однак останнім часом спостерігається тенденція поєднання паломницького туризму з відпочинком, особливо серед заможних верств населення середнього віку. Такі відпочиваючі потребують комфортних умов проживання та додаткових послуг [24, с. 260-265].

Для комфортного відпочинку в Італії існує система надання послуг, в тому числі і транспортних. Транспортна мережа та її видовий склад в країні досить розвинені, особливо на півночі та в центрі країни, де налагоджено швидкісне залізничне, автомобільне та авіасполучення, а також в Італії транспортне сполучення досить розвинене. добре розвинена. сформована та продуктивна мережа морського пасажирського транспорту.

Крім того, в цій державі до послуг відпочиваючих діють супутні види послуг для іноземних туристів: численні парки та атракціони, конгрес-центри; ефективно розвинений спеціалізований туристичний транспорт; добре обладнані пляжні споруди, фунікулери, гірські стежки, підйомники тощо.

У країні багато мінеральних джерел, а для задоволення потреб іноземних туристів створено численні різноманітні спортивно-розважальні комплекси та дискотеки (стадіони, спортивні зали, басейни, ковзанки, велодоріжки, танцювальні зали тощо) та інші туристичні та розважальні заклади.

3.2. Перспективи організації релігійного туризму в Італії

Якщо говорити про загальні рекомендації щодо покращення туристичної галузі в Італії, можна виділити основні:

— по-перше, варто більше уваги приділяти онлайн-туризму та удосконалювати інформаційні технології

— по друге більше розвивати туризм у Південній Італії, розробити для цього території, так звані, «тур на один-два дні», які дуже популярні серед молоді. Наприклад, найближчим часом компанія «STR Global» планує розробити проекти з розвитку курортних регіонів зі слабкою туристичною інфраструктурою (Сицилія, Адріатична Рів'єра, Капрі)

— по-третє, вирівняти диспропорцію між Південною та Північною Італією, покращити туристичні послуги та транспортні системи, залучити

новітні інформаційні технології, модернізувати існуючі туристичні продукти [25].

Також є ще кілька рекомендацій, які покращать розвиток туризму Італії:

1) Розширити туристичну пропозицію Італії та зробити її більшою стійкою та конкурентоспроможною.

Слід створювати альтернативні способи подорожі. Наприклад, прокладати такі маршрути, щоб туристи могли залишатися не лише в найбільш популярні місця в Італії, але і в менш відомих. Можна було б заснувати у таких містечках готелю, пансіонаті або агросадибі та розвивати зелений туризм. У цьому сенсі дії будуть спрямовані на збагачення існуючої пропозиції та забезпечення того, щоб привабливість великих об'єктів стала можливістю поширити туристів серед менш відомих районів [26]

2) Процес глобалізації призвів до появи та зростання популярності нових DESTИНАЦІЙ та зростання конкуренції між країнами. Італія, як і багато інших традиційних туристичних країн, має підтримувати ефективну присутність на міжнародних ринках, щоб залишатися помітною на тлі інших пропозицій. На його думку, для збереження лідируючих позицій у світовому туризмі Італії необхідно: «Переосмислити стратегію розвитку сектора в напрямі розвитку нових туристичних послуг, впровадження нових та оновлення існуючих туристичних продуктів; стимулювання інновацій. В першу черга ці зусилля мають бути спрямовані у ті сфери туризму, де в Італії є унікальні пропозиції. Наприклад, Італія має визнану на міжнародному рівні культурне наслідування та може отримати конкурентну перевагу за рахунок подальшого вдосконалення відповідних пропозицій та роботи з туристами через створення пакетів програм (наприклад, тур одного міста або тур однієї події), забезпечення або спрощення доступності об'єктів та загальної маркетингової підтримки.

Італії необхідно пристосовувати пропозицію національного туристичного продукту до потреб та запитів мінливого та динамічного сучасного ринку та створювати сприятливе середовище для розвитку туризму. Важливим

компонентом такого середовища є нові інформаційні технології, зокрема, всесвітня мережа Інтернет, яка докорінно змінила міжнародну індустрію туризму та його взаємодія із споживачами. Замовлення через Інтернет забезпечує економію на 30% порівняно із традиційними каналами. В Італії останні роки спостерігається швидке зростання замовлень через Інтернет. Онлайн-туризм є одним із найважливіших секторів електронної комерції в Італії визначальним чинником створення та розвитку туристичного бізнесу.

Щоправда, потенціал Інтернету не повною мірою використовується малими підприємствами, складовими більшість італійської промисловості туризму.

Зростання ролі Інтернету у пошуку інформації та купівлі туристичного продукту здатне забезпечити важливі конкурентні переваги для невеликих підприємств, особливо з огляду на тенденцію до зростання популярності коротких та частих подорожей, замовлення на які оформлюються в останній момент» [27, с. 50-93].

3) Також потрібно підвищити потенціал італійської туристичної системи для розробки нових напрямів та нових продуктів, тобто між регіонами, що з'єднують провідні туристичні місця з менш відвідуваними районами. Маршрути формуватимуть тісніші зв'язки між туризмом та іншими видами діяльності (італійська кухня, італійська майстерність, культура таке інше). У цьому випадку музеї можуть бути сполучною ланкою з іншими прилеглими територіями та сприяти поширенню культури тощо.

Отже, туризм одна із найбільш значних економічних секторів Італії, що має значний потенціал для подальшого розвитку. До найбільш характерних рис розвитку туризму Італії слід віднести: високий рівень інтернаціоналізації, зростання в'їзного туризму та збереження домінування внутрішнього туризму; поступовий перехід туристичного попиту від пляжного туризму до міст мистецтва; високі темпи зростання об'єктів розміщення, інших ніж готелі; висока частка малого сімейного бізнесу та ін. Але останніми роками галузь переживає проблеми, пов'язані з карантинном через коронавірусну інфекцію

Уряд та місцеві органи влади вживають заходів щодо виправлення цієї ситуації, зокрема, розроблено кілька рекомендацій, які мають допомогти італійському туризму вийти із кризового становища.

Італійська система обслуговування туристів має у своєму розпорядженні велику кількість найрізноманітніших закладів громадського харчування, церков і монастирів, замків і фортець, цирків-шапіто і цілодобових критих павільйонів, площ і охоронюваних місць для публічних випускних заходів у будь-який час і т. Туристичні компанії надають своїм клієнтам необхідну інформацію про транспортні послуги та можливості їх використання, проводять екскурсії з гідрами-перекладачами, забезпечують їх маршрутними картами, прогнозами погоди, календарями виставок і заходів, різноманітною рекламною продукцією про місцеві традиції, шопінг, довідники послуг тощо [28].

За словами експертів, Італію найбільше відвідують туристи з Німеччини, Франції, Австрії, Швейцарії та Іспанії, а також з інших європейських країн, США, Канади та Латинської Америки (останні переважно з релігійною метою). Німецькі туристи займають лідируючі позиції не тільки за кількістю відвідувань, а й за тривалістю перебування.

Так, наприклад, за словами експертів, німці намагаються продовжити своє перебування в Італії: за заявкою на тур (до двох тижнів) - до одного; для приватних - до одного місяця (період виїзду до 2,5 місяців); у службовій відпустці - до одного місяця (термін від'їзду - 2,5 місяця). Економічне зростання і спрощення валютного контролю в останні роки сприяли розвитку виїзного туризму.

Так, наприклад, італійці їдуть здебільшого до сусідніх країн: Франції, Австрії, Німеччини, рідше – до Іспанії, Португалії та Греції. Порівняно з Францією іноземний туризм в Італії молодший (за віком туристів), дешевший (за середніми витратами).

Релігійний туризм в Італії досить добре розвинений завдяки наявності на її території значної кількості християнських святинь Ватикану, Північної

Туринської плащаниці (частина тканини, якою було обгорнуте тіло Ісуса Христа під час його поховання та Воскресіння). від мертвих), Південна Плащаниця могутнього Святого Миколая та ін. Щороку до цієї країни приїжджає понад 30 мільйонів паломників з усього світу, особливо з Іспанії, Португалії, Німеччини, Австрії, Великої Британії, Мексики, Бразилії, та Аргентина. та інших країнах Південної Америки, Північної Африки, США, Канади, Польщі, Прибалтики та інших держав і регіонів світу, де переважно сповідується католицизм або його різновиди у формі унійних церков тощо.

Дохід від релігійного туризму в країні, за неофіційними даними, становить 35% від загальної суми від туризму в країні, що є досить вагомим чинником і стимулом для розвитку даного виду туристичної діяльності в країні [29].

З паломницької точки зору для православних Італії цікаві такі сакральні паломницькі центри та їх святині:

- місто Турин, де зберігається плащаниця Ісуса Христа;
- місто Падуя - тут могутній апостол і євангеліст Лука і написана ним знаменита чудотворна ікона Пресвятої Богородиці;
- в місті Мілані відчується абсолютно нетлінна сила його небесного покровителя і покровителя - святого Амвросія Медіоланського і мучениці Наталії, а в центральному соборі цього міста зберігається знаменита фреска «Таїнство вечірньої» знаменитого художник Леонардо да Вінчі;
- поблизу міста Портофіно, в однойменному храмі Георгія Побідоносця, розташована значна частина його потужностей;
- в м. Монтекатіні-Терме є чесна голова святої великомучениці Варвари, головна маса якої потужно- в Україні, у Володимирському соборі м. Києва у найголовнішій святині міста.

Це велика частина Чесного Поясу Пресвятої Богородиці, що знаходиться на Святій Горі Афон (Греція), а також частина поблизу міста Стамбул (Туреччина);

— біля міста Ортон, біля собору на честь апостола Фоми, його чудотворний бюст з великою частиною його святих сил;

— в місті Амальфі, в соборі - перлині візантійського храмового мистецтва в Італії, на честь святого апостола Андрія Первозванного міститься частка його чудодійної сили;

— місто Лорето відоме всьому християнському світу тим, що сюди в 13 столітті прийшли хрестоносці була перевезена до святині Святої Землі – дому Пресвятої Богородиці, де отримала благу звістку про народження Спасителя від архангела Гавриїла;

— у місті Ланчано, що в Центрально-Східній Італії, у Санктуарії Євхаристійного Чуда зберігається кришталева чаша зі Святими Дарами, яка після літургії у VIII ст., через сумніви священика, який звершував літургію в с. церкви Сан-Легонція, мабуть, перетворені на частини Тіла Господнього і є нетлінними. до наших днів;

— біля міста Салерно - могутній апостол Матвій; у місті Марсель є ще одна християнська святиня – глава святого Василя Преподобного; в м. Анкона спочивають мощі святого Кирика [30, с. 226-232].

3.3. Роль державних та недержавних структур у просуванні релігійного туризму в Італії

При розробці концептуальної моделі організаційно-економічного механізму державної політики туристичної сфери можливі такі варіанти:

1. Ефективне лобіювання з боку зацікавлених сторін під час прийняття бюджету країни, і навіть місцевого бюджету.

2. Пошук компромісних варіантів прямої та непрямой часткової підтримки туризму державою, недержавними фондами, туристичними підприємствами зацікавленими організаціями (алгоритм якої буде розглянуто у роботі далі).

3. Показник інвестиційної привабливості туристичної сфери. Більше висока інвестиційна активність у цій сфері відзначається у тих регіонах, де туризм визнаний пріоритетним та соціально-значущим видом підприємницької діяльності. Чіткої координації інвестиційної діяльності у туризмі центральному рівні практично не здійснюється, а залучення таких інвестицій забезпечують в основному самі туристські підприємства за активної підтримки органів влади регіонального рівня, зокрема під гарантії самих підприємств.

З усього вищеперерахованого випливає, що розвиток туристичної сфери залежить значною мірою не лише від державної політики, а саме від туристичної індустрії, як сукупності підприємств, що визначають розвиток напрямів туризму. Саме таким напрямом може бути соціальний туризм, що, своєю чергою, є елементом внутрішнього туризму. Впровадження туристськими фірмами соціальних напрямків, сприяло б залученню верств населення з низьким прибутком [31, с. 55-60].

Розвиток цих напрямів дає туристичним фірмам з боку держави різні пільги, і водночас, дані фірми стають об'єктами реалізації соціальної політики у сфері відпочинку, здоров'я, а також визначає подальшу мотивацію певних груп населення. Однак існуюча економічна ситуація не дозволяє поки що безпосередньо підтримувати соціальний туризм та соціально спрямовані туристичні компанії. Однак вирішення цієї проблеми можливе через концептуальні моделі відродження та розвитку соціального туризму, в основі яких повинні знаходитися компромісні варіанти прямої та непрямой підтримки державою, недержавними фондами та туристичними підприємствами.

Туристська діяльність супроводжується значним споживанням туристських ресурсів, тому держава найбільше зацікавлена в їх збереженні, регулюванні споживання та його відтворення.

З одного боку, виникає проблема раціонального природокористування, пов'язана з боротьбою із забрудненням, відновленням та охороною навколишнього середовища від негативного впливу об'єктів індустрії туризму

з іншого боку, структурні перетворення економіки країни створюють передумови на формування показників організаційно-економічного механізму державної політики туристичної сфери.

Чинники економічного та соціального прогнозування є основою для формування показників організаційно-економічного механізму управління розвитку індустрії регіонального туризму. На цій підставі може бути виділено такі показники організаційно-економічного державного механізму політики туристичної сфери: [32, с. 120-122]

1. Показник вільної години у загальному балансі.
2. Показник зростання суспільного та платоспроможного попиту послуги.
3. Демографічні характеристики.
4. Показники урбанізації та глобалізації.
5. Комунікаційно-гуманітарні характеристики.
6. Показники трансформації традицій, культур та суспільної свідомості.
7. Показники зміни у структурі духовних цінностей.

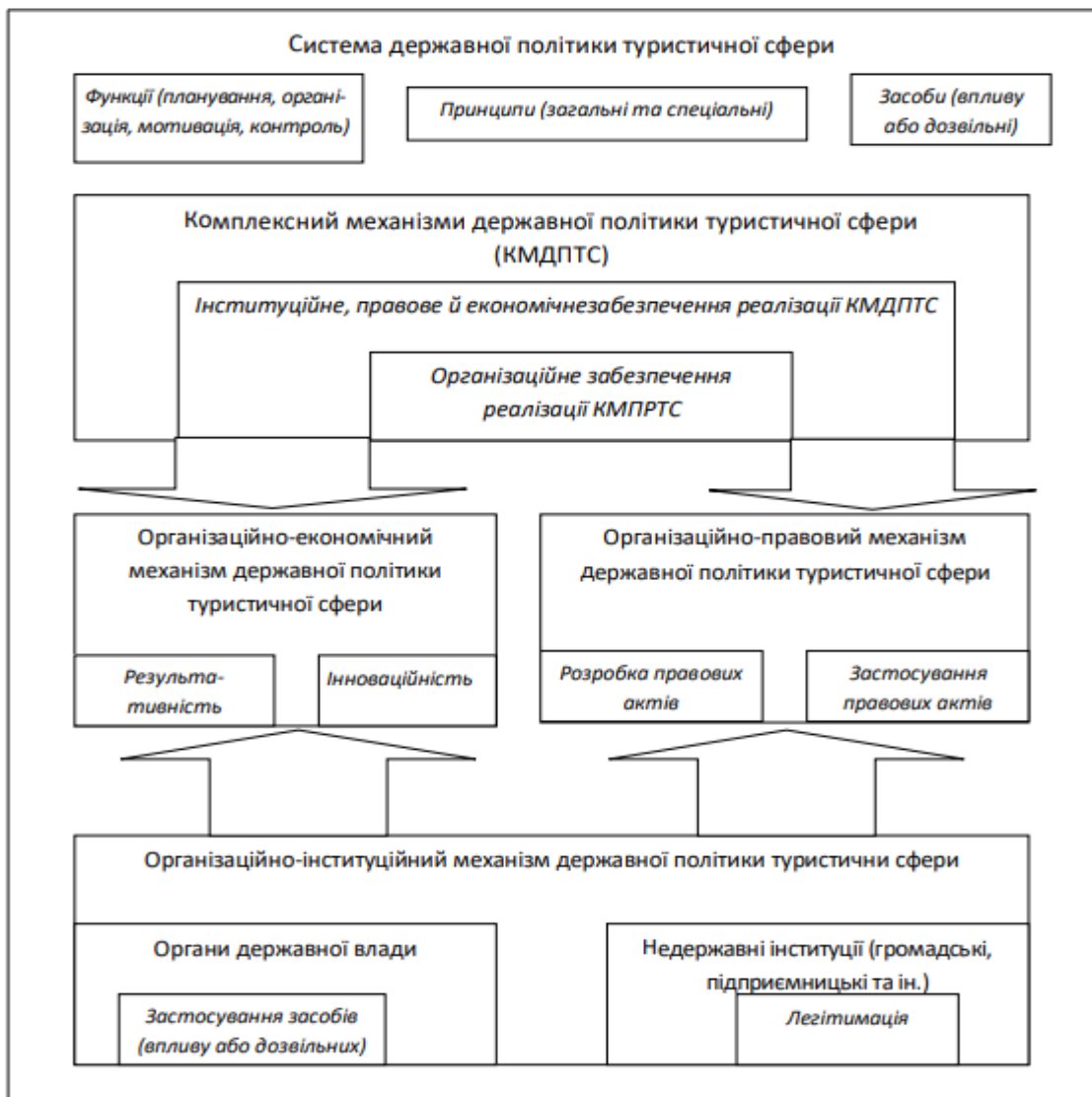

Рис. 3.2 Система та механізми державної політики туристичної сфери
Джерело: [32]

Отже, вищенаведене засвідчує актуальність і важливість проведення комплексного наукового дослідження щодо визначення й обґрунтування особливостей розвитку державної політики у сфері туризму в контексті гарантування її безпеки. Саме цим аспектам присвячене дане монографічне дослідження, що передбачає визначення сучасних світових і внутрішньодержавних суспільно-політичних тенденцій та процесів, які впливають на розвиток туризму й реалізацію права на нього, що наразі виявляться особливо уразливим. Відтак, забезпечення цього права, особливо з позиції безпеки, постає на перший план і вимагає значною мірою ефективною

роботи інституцій державного та недержавного сектору в напрямку унеможливлення дії негативних чинників на туристичну сферу загалом і туристів зокрема. Забезпечити такий стан може прийняття оновленої стратегії стабільного розвитку туристичної сфери в Італії.

В Італії досить багато святинь і сакральних місць паломництва, які представляють значний паломницький інтерес для православних християн. Керівництво цієї держави повідомляє про значні зусилля для постійного збільшення доходів від паломництва в цій країні.

Протест В Італії існує ряд проблем, пов'язаних з організацією та проведенням православного паломництва, як організаційного, економічного, так і юридичного характеру. Крім того, ця країна є членом Європейського Союзу, і для відвідування її нашим громадянам необхідно мати шенгенські візи, про відмову в яких керівництво України говорить вже давно [33, с. 248].

Сучасна Італія належить до однієї з найрозвиненіших країн і світу ЄС з відповідним рівнем життя та якістю життя населення, а також цією політикою щодо послуг, які включають туризм і споживчі товари, включаючи харчування та ресторанні послуги, відповідний середньому доходу держав -членів Європейського співтовариства.

Це для українського туриста, особливо паломника (за державною статистикою вони є неплатоспроможними в розвинених країнах Європи), створює певні проблеми фінансового та матеріального характеру. За офіційною статистикою, середня ціна паломницького туру в Італії тривалістю 5–10 днів для однієї людини без виїзду з тимчасовим харчуванням і проживанням у недорогих готелях становить приблизно 800–1110 євро, що не завжди по кишені для резерву. простих українських паломників.

Тому, на нашу думку, туроператорам, які працюють в українському туристично-паломницькому секторі та забезпечують організацію та проведення таких турів, необхідно звернути увагу на можливість здешевлення таких турів та заходи щодо запровадження спеціальних пропозицій для малозабезпеченого суспільства. паломницькі категорії населення [34].

Крім того, їм необхідно організувати пошук договірних систем на ринковому просторі зарубіжного туризму для укладання комплексних угод на обслуговування спеціальних соціальних паломницьких турів та забезпечити можливість зниження собівартості перевезення паломників, останньої половини вартості паломницьких турів розраховано на транспортні послуги та проживання паломників, які можуть бути знижені за рахунок пошуку постійних компаній-партнерів з транспортного та готельного обслуговування паломників тощо. На нашу думку, значні фінансові витрати на організацію та прийом паломників могли б покрити різноманітні благодійні організації та церковні структури.

Перебування наших громадян в Італії також має певний негативний політичний і ментальний підтекст і психологічні установки з боку окремих представників італійського населення щодо наших громадян як соціально неблагополучних, кримінально небезпечних і ніби нижчих соціальних верств населення. З боку місцевих італійських кримінальних прошарків існують певні загрози для українських туристів у частині крадіжок грошей, документів, їх особистого майна та шахрайства. Ще одним конкретним аргументом, який підтримує наплив православних паломників до Італії, є релігійне ставлення до загальних свят, які перебувають під католицьким захистом у питаннях відмінностей у догматиці, теології та складних історичних взаємовідносинах, виходячи з яких православні віруючі повинні чітко дотримуватися встановлених правил та вимоги, щоб не впасти в гріх ересі та екуменізму [35].

Також відповідним особам доцільно забезпечувати проведення таких паломницьких зборів, щоб співпрацювати з церковними структурами щодо особливостей поклоніння релігійним об'єктам (як відомо, у багатьох католицьких храмах фізичний контакт зі святинями заборонений, а в православ'ї це прийнято). прикладатися до них - цілувати і торкатися до них). Крім того, в католицьких церквах, окремо від православних, в яких паломники можуть спеціально відкривати храми і бути допущеними до своїх святинь для поклоніння в будь-який час, а у католиків існує чітка система суворих графіків

відвідування свят, які часто не виставляються. (не демонструється і не перевіряється) одночасно, а тільки окремо.

Висновки до 3 розділу

В Італії є досить багато святинь і сакральних-паломницьких об'єктів, які становлять значний паломницький інтерес у православних християн. Керівництво цієї держави докладє значних зусиль, щоб доходи від паломництва в цій країні постійно зростали. Проте в Італії наявна низка проблем щодо організації та проведення православного паломництва як організаційно-економічного, так і юридично-правового характеру. Зокрема, ця держава є членом Євросоюзу і для того, щоб її відвідати, нашим громадянам потрібно мати шенгенські візи, про відмови яких керівництво України говорить давно. Сучасна Італія належить до однієї з найрозвинутіших країн ЄС та світу з відповідним рівнем життя і якістю життя населення, а також ціновою політикою на послуги, уключаючи туристичні та товари народного вжитку, у тому числі й продукти харчування та послуги ресторанно-готельних закладів, що відповідає середнім доходам держав-членів Європейського Співтовариства. Це для українського туриста, тим паче паломника (за статистикою, більшість їх є неплатоспроможними в розвинутих європейських країнах), викликає певні проблеми фінансового та матеріального характеру. За офіційною статистикою, середня ціна паломницького туру тривалістю 5–10 днів в Італії для однієї особи без візової підтримки та з разовим харчуванням і проживанням у недорогих готелях становить приблизно 800–1110 євро, що не завжди є доступним для більшості пересічних українських паломників.

ВИСНОВКИ

Італія славиться найбагатшими у світі культурними традиціями. Досягнення італійців у мистецтві, архітектурі, літературі, музиці та науці вплинули на розвиток культури в багатьох інших країнах.

Важлива умова створення музею – поява публіки. Вся історія виникнення та розвитку музеїв є свідченням цього. Ідеологічні пасажі про те, що існували години, коли музеї були фортецями, недоступними для широких мас, які прагнули лише проникнути в ці храми муз, описуються історичним матеріалом, що вказує на те, що процес відкриття музеїв широким масам (і взагалі перетворення приватної колекції на публічний музей) відбувався паралельно із процесом виникнення такої публіки. Приклади можна брати не лише з героїчного годинника Французької революції, а й легендарної доби Стародавнього Риму.

Місія сучасних музеїв полягає в тому, щоб зробити культурно-історичну спадщину невичерпним джерелом софійних знань та знаряддям суспільного розвитку. Зростання ролі музеїв у соціокультурних процесах призвело до переосмислення концепції музею, удосконалення національних музейних мереж з метою активізації їх соціального впливу, розширення міжнародного співробітництва у музейній сфері. Цими обставинами зумовлено важливість вивчення та узагальнення історичного досвіду музейного будівництва, накопиченого як світовою спільнотою, так і окремими країнами, необхідність перегляду та подальшого розвитку теоретичних положень музеології з огляду на нову культурно-історичну ситуацію.

Паломницький туризм – це поїздки представників різних конфесій з різними паломницькими завданнями. Серед підстав для здійснення паломництва можна виділяти:

- бажання зцілити собі від фізичних та душевних недуг;
- бажання помолитися за своїх близьких та рідних;
- бажання отримати благодать Бога;

- бажання виконати будь-яку богоугодну роботу;
- бажання позбутися гріхів, які довго турбували;
- бажання виявити подяку за блага, які надіславши Всевишній;
- бажання довести вірність своїй вірі;
- прагнення до подвижництва в ім'я віри;
- бажання отримати сенс життя через релігію та Бога.

Паломництво відноситься до певних відносин між людьми та реальністю. Ідея паломництва означає роботу у надзвичайно складних ситуаціях, які здійснюються добровільно за певних умов. Це символізує, що людство готове відмовитись від тимчасової матеріальної цінності в ім'я цілісності та духу. В індуїзмі, католицизмі та православних церквах розвинена пішохідна проща. Люди рідко ходять на хадж, коли відбувається ритуал у звичайному оточенні.

Таким чином, турист, який подорожує з релігійною метою, - це особа, яка виїжджає за межі країни постійного проживання на строк не більше шести місяців для відвідування святих місць і релігійних центрів. Під релігійним туризмом слід розуміти діяльність, пов'язану з наданням послуг і задоволенням потреб туристів, які спрямовані до святих місць і релігійних центрів, що знаходяться за межами їх звичного середовища.

Релігійний туризм поділяється на два основних види: паломницький туризм; релігійний туризм екскурсійно-пізнавального спрямування.

У паломницькому туризмі особливо виділяється духовний паломницький туризм.

Географія наукового туризму з релігійними цілями. Його потоки формують науковий туризм з релігійно-науковими цілями. Туристи прямують до центрів як існуючих монотеїстичних релігій, так і до країн з багатим політеїстичним минулим. Це в першу чергу Єгипет, а також Італія та Греція. Особливий науковий і релігійний інтерес представляє потік - Індія, Китай, Японія. Поїздки фахівців небагато, але вони розширюють географію релігійного туризму і роблять його потоки в цілому більш насиченими. У зв'язку зі

зростанням попиту на релігійні тури за кордон з'явилися фірми, які спеціалізуються на організації поїздок у співпраці з церквою. Останній, враховуючи гуманістичну спрямованість туризму, для залучення клієнтів оприлюднив документ під назвою «Молитво-прощення, паломництва та їх художні та архітектурні аспекти».

Релігійне паломницьке місце – це священний об'єкт (місце або територія), на якому здійснюється хоча б один вид регулярних паломницьких послуг. У протилежному випадку таким об'єктом може вважатися будь-яка культова споруда чи інший сакральний об'єкт, який надає (надає) духовні послуги населенню певної території. Але, на нашу думку, місцем паломництва можуть бути лише ті релігійні та паломницькі об'єкти, які здійснюють регулярні паломницькі послуги та залучають паломників з інших територій.

Релігійно-паломницький центр — сукупність релігійно-паломницьких об'єктів, які приваблюють значні потоки паломників. Слід розрізняти функціональну та територіальну систематику релігійно-паломницьких центрів. Наприклад, місцеві релігійні та паломницькі центри обслуговують культурні та духовні потреби паломників на місцевому рівні. Регіональні – забезпечують функції паломницького обслуговування паломників внутрішнього рівня, а також суміжних територій.

Світові релігійно-паломницькі центри приваблюють масові потоки іноземних паломників. Вони виконують роль міжнародних культурних і паломницьких центрів, часто поєднуючи свою рідну релігійну спеціалізацію з функціями адміністративних, промислових, культурних і туристичних центрів країни або регіону. Крім того, такі центри мають об'єкти релігійного культу державного та місцевого значення. Святі місця світового та релігійного значення є фактором формування міжнародних паломницьких потоків, а святині місцевого та локального значення створюють переважно внутрішні паломницькі потоки. За геопросторовою ознакою центри релігійного паломництва, як і сам тур, можна поділити на локальні, регіональні та світові (міжнародні). Для місцевих релігійно-паломницьких турів традиційно

характерні одноденні поїздки, для регіональних – короткострокові, для міжнародних – довгострокові. Можна виділити два основних функціональних види релігійно-паломницького туризму: власне паломницький туризм — це сукупність подорожей з релігійно-духовним служінням і релігійний туризм екскурсійно-пізнавальної спрямованості. Основними причинами для здійснення паломництва можуть бути найрізноманітніші чинники – від здійснення таїнств і зцілення душевних і тілесних недуг до загальної цікавості та досягнення культурно-пізнавальної мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кулініч А. С. Релігійний туризм та можливості розробки турів Україною : кваліфікаційна робота / науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Шиян Дарья Валеріївна. Кривий Ріг, 2023. 62 с. URL :<https://elibrary.kdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/7223> (дата звернення: 16.04.2024).
2. Брусільцева Г.М., Зима О.Г. Правове регулювання туристичної діяльності : навч. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. 214 с. (дата звернення: 16.04.2024).
3. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <https://ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 16.04.2024).
4. Кляп М.П., Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму : навч. посіб. Київ : Знання, 2011. 580 с (дата звернення: 16.04.2024).
5. Зеленюк Ю.О. Релігійний туризм як комунікаційний засіб виховання людської особистості *Наукові записки*. 2013. С. 80 – 95 (дата звернення: 16.04.2024).
6. В. Потійчук Основні православні релігійно-паломницькі центри Італії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2017. № 2. URL: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2017-02-54-66> (дата звернення: 16.04.2024).
7. Патійчук В. О. Специфіка класифікації релігійно-паломницьких турів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Географічні науки*. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. № 14 (315). С. 36–48.
8. Закон України «Про туризм» № 1909-ІХ від 18.11.2021 *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1995, № 31, ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.04.2024).

9. Патійчук В. Функціональні особливості організації релігійно-паломницького туризму. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Географічні науки*. Луцьк : Вежа, 2015. № 15 (316). С. 33–45.
10. Паломництво до православних святинь Італії. *Пілігрим*: веб-сайт. URL : <http://pilgrims.in.ua/> (дата звернення: 16.04.2024).
11. Релігійний туризм стає популярнішим у світі. *Релігія в Україні* : веб-сайт. URL : http://www.religion.in.ua/news/foreign_news/11415-religijnij. (дата звернення: 16.04.2024).
12. Туризм в Італії. *Geograf*: веб-сайт. URL : <http://www.geograf.com.ua/italy/542-italytourism> (дата звернення: 16.04.2024).
13. Сайчук В. С. Методичні аспекти суспільно-географічного дослідження релігійного туризму. *Економічна та соціальна географія*. 2014. Вип. 2 (70). С. 59– 65.
14. Борисюк О.А. Туристичний маркетинг як інструмент дослідження регіонального туристичного ринку. *Географія та туризм*: зб. наук. праць. Київ: Альтер-прес, 2015. Вип. 33. С.29-37.
15. Гаєвський В.В. Проблеми та перспективи організації релігійного туризму. URL : <http://socrates.vsau.org/repository/card.php?id=33422>
16. Соловйова, С. І. Проблеми організації та перспективи розвитку релігійного туризму на туристичному ринку Одеса, 2020. 103 с. URI: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/30802>
17. Berkova O., Borisyuk O. Marketing in the study of regional tourist markets. Вісник Одеського національного університету. серія: Економіка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Том 28. Вип. 2 (96). С. 25-30.
18. Беркова О. П., Борисюк О. А. Роль маркетингових досліджень регіональних туристичних ринків. *Економіка та суспільство*: електронний журнал. 2023. №48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2203>.

19. Борисова О. Релігійний туризм: актуальність для постпандемічної України. *Українське релігієзнавство*. 2020. № 92. С. 139-165. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2020_92_9 (дата звернення: 16.04.2024).
20. Панченко С. Від паломництва до релігійного туризму: Історія і сучасність. *Current Issues of Mass Communication*. 2022. Issue 32. P. 12-18. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1767192> (дата звернення: 16.04.2024).
21. Лозинський, Р. Паломницька мандрівка уродженця Конотопа Тарасія Каплонського до Італії в 1697–1698 рр. (доля освічених людей з Гетьманщини в другій половині XVII ст.). *Scientific Collection «InterConf+»*. 2023. №30(143). P. 313–342. URL: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.02.2023.034> (дата звернення: 16.04.2024).
22. Юрченко С.О., Юрченко О.Є. Релігійний туризм у християнстві на сучасному етапі. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2017. № 6. С. 216-220.
23. Божук Т.І. Формування релігійно-туристичної індустрії. *Географія та туризм*. 2011. Вип. 14. С. 132-136.
24. Чередниченко А.О. Розвиток релігійного туризму як шлях до відновлення туристичної галузі в умовах соціально-економічної кризи. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 58. С. 226-232.
25. UNESCO: website. URL: <http://whc.unesco.org/en/statesparties/ua> . (дата звернення: 05.05.2024).
26. Чередниченко А.О. Розвиток релігійного туризму як шлях до відновлення туристичної галузі в умовах соціально-економічної кризи. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. Вип. 58. С. 226-232.
27. Юрченко С.О., Юрченко О.Є. Релігійний туризм у християнстві на сучасному етапі. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна, Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2017. Вип. 6. С. 216-220.
28. Панченко С.А. Релігійний туризм: стан, потенціал, перспективи: монографія. Київ: Автограф, 2019. 163 с . (дата звернення: 05.05.2024).

29. Божук Т. І. Застосування інформаційних технологій в релігійному туризмі. *Актуал. проблеми економіки*. 2017. № 1. С. 326-333.
30. Панченко С. А. Шлях святого Павла: відтворення паломницького маршруту. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. Київ: Міленіум, 2017. Вип. 39. С. 87–92.
31. Панченко С. А. Феномен релігійного туризму і паломництва в культурологічному вимірі. *Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство*. Київ: Міленіум, 2017. № 2 (9). С. 135–139.
32. Патійчук В. Функціональні особливості організації релігійно-паломницьких турів. *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. 2015. № 15. С. 24-31.
33. Релігієзнавство: історія та теорія релігії : підручник / О.М.Єременко, Н. С. Звонко, Я.В. Кічук та ін. ; за заг. ред. О.М.Єременка, О.О. Смоліной. Северодонецьк: вид-во СХУ ім. В. Даня, 2017. 268 с
34. Сапелкіна З. П. Релігія і культура. Релігійний туризм : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Вид-во Акад. праці і соц. відносин Федер. профспілок України, 2012. 187 с.
35. Чміль О., Чміль В. Релігієзнавчі мандрівки та релігійний туризм. *Все про туризм. Туристична бібліотека*: веб-сайт. URL: <https://infotour.in.ua/chmil.htm> (дата звернення: 05.05.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Релігійні місця Італії для туризму

Святиня святого Петра

Латеранська святиня святого Іоанна

